

**“Bi-Pi qrupu Azərbaycan Biznes Bölümü”nün maliyyə dəstəyilə
“Transperansi Azərbaycan”ın nəşri**

**TRANSPARENCY INTERNATIONAL
AZERBAIJAN**

***Ölkədə korrupsiya səviyyəsinin qiymətləndirilməsi:
Azərbaycanda ictimai fikrin araşdırılması***

Bakı 2004

Bu hesabat 2004-cü ilin aprel-may aylarında “Transperansi Azərbaycan”ın (direktorlar şurasının sədri Sabit Bağırov, icraçı direktor Rəna Səfərəliyeva) sifarişilə Tatyana Sulinanın rəhbərliyi altında sosioloqlar qrupunun Azərbaycanda korrupsiya problemi mövzusunda əhali arasında apardığı sosioloji sorğunun nəticələrinin təhlilindən ibarətdir.

Bu sorğu ölkədə korrupsiya problemi haqqında genişmiqyaslı ümummilli araşdırmanın tərkib hissəsidir. Onun digər komponentlərinə qanunvericilik bazasının (ATƏT-in Bakı ofisinin yardımı ilə) və praktikada tətbiqinin (donor Böyük Britaniyanın Bakıdakı səfirliyidir) öyrənilməsi, işgüzar dairələrin nümayəndələri arasında rəy sorğusu (Statoyl şirkətinin maliyyələşdirməsilə) və Transperansi İnternəşnl-in metodologiyası əsasında hazırlanmış Milli Dürüslük Sisteminin (National Integrity System) qiymətləndirilməsi sahəsində yekun hesabatdan (Avrasiya Fondunun Azərbaycan bölməsi tərəfindən maliyyələşdiriləcək) daxildir.

Bu layihə “Bi-Pi qrupu Azərbaycan Biznes Bölümü”nün maliyyə dəstəyi olmasaydı gerçəkləşə bilməzdi. Biz eləcə də bu nəşr üzərində işləmiş şəxslərə - təxminən 50 nəfərlik komandaya təşəkkürümüzü bildiririk.

Hesabat dörd hissədən ibarətdir: Əsas nəticələr, Azərbaycanda korrupsiyanın səviyyəsinin qiymətləndirilməsi, demoqrafik məlumatların təhlili və araşdırmanın metodologiyasının təsviri. Araşdırmanın əsasını təşkil etmiş anket sualları hesabatın mətnində verilmişdir.

Sorğunun təşkili: Tatyana Sulina
Hesabatın tərtibi: Rəna Səfərəliyeva
Hesabatın keyfiyyəti üzərində nəzarət: Rasim Musabəyov
Qrafiklərin tərtibi: Zəminə Əliyeva
Rəssam: Rəşid Şərif

© Transparensi Azərbaycan
Azərbaycan, Bakı, Əhməd Cavad küçəsi 5, minzil 6
Tel/Faks: (99412) 492 04 22, Elekt. poçt: transpaz@azeronline.com
Website: www.transparency-az.org

İçindəkilər

I.	ƏSAS NƏTİCƏLƏR	3
	...	
II.	ÖLKƏDƏ KORRUPSIYANIN SƏVİYƏSİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ	7
III.	RESPONDENTLƏR HAQQINDA MƏLUMATLAR VƏ TƏMSİLİ SEÇİM ...	31
IV.	ARAŞDIRMANIN METODOLOGİYASI	33
	..	

I. ƏSAS NƏTİCƏLƏR

1. Ümumi vəziyyətin və Azərbaycanın perspektiv inkişafının qiymətləndirilməsi haqqında respondentlərin fikirləri göstərir ki, əhali arasında mülayim əhval-rühiyyə hakimdir. Bu zaman vətəndaşlar iki qütbə, təxminən bərabər qruplara bölünür: mövcud vəziyyətdən razı və narazı olanlar. Bu, gələcəkdə cəmiyyətin bölünməsinə səbəb ola bilər. Diqqəti çəkən fakt odur ki, çox narazı olanlarla (12,8%) çox razı olanların (cəmi 4,5%) fərqi xeyli böyükdür. Bununla belə, cəmiyyətdə ölkə iqtisadiyyatının yaxın gələcəyinə və dünya neft bazarında əlverişli konyuktura münasibətdə optimist gözləntilərin üstün olması (onlar pessimistlərdən dörd dəfə çoxdurlar) cari vəziyyətin dramatikləşdirilməsi üçün əsas vermir.

2. Vətəndaşların rifah səviyyəsi son dərəcə aşağıdır. Sorğu iştirakçılarının 40%-nin həyat səviyyəsini pis və çox pis qiymətləndirməsinə baxmayaraq, həqiqətdə vəziyyət daha pisdır və bu, əhalinin ehtiyaclarının aşağılığı ilə bağlıdır. Respondentlərin 50,7%-i (onların əksəriyyəti özünü orta sinfə aid edir) bəyan ediblər ki, onlar yeməyə güclə pul çatdırı bilirlər, paltar almaq imkanları isə yoxdur.

Digər tərəfdən, bu, təəccüblü deyil, çünki rəyi soruşulanların beşdə dördünün ailə gəlirləri 600 000 manatdan (4 nəfərlik ailədə gündəlik 1 dollardan az) aşağıdır. Bu da minimal istehlak səbətinə güclə çatır. Rəyi soruşulanların yalnız 31,8%-nin təkə yeməyə pul çatdırı bilməsi haqqında bəyanatlarını nəzərə alıb olsaq, güman etməyə əsas var ki, onların gizli gəlirləri olur. Respondentlərin bəyan etdikləri gəlirlərlə onların rifah səviyyəsi və xərcləri haqqında qiymətləndirmələri arasında təxminən ikiqat fərq, kölgə iqtisadiyyatının dövriyyəsinin təxminən Azərbaycanın illik büdcəsinə bərabər olması haqqında bəzi ekspertlərin rəyləri ilə üst-üstə düşür.

3. Respondentlərin fikrinə görə, ölkənin əsas problemləri sosial-iqtisadi xarakterlidir. Prioritet problemlər arasında ilk üçlüyə işsizlik (34,9%), Dağlıq Qarabağ munaqişəsinin həlli (22,3%) və əhalinin sosial müdafiəsinin yaxşılaşdırılması (22,0%) daxildir. Korrupsiya ilə mübarizə sorğu iştirakçılarının 11,0%-inin diqqətini cəlb edib. Bu problem digərlərinə nisbətən 2-3 dəfə az hallansa da, digər araşdırmaların nəticələrinin də göstərdiyi kimi, cəmiyyətdə bu sosial fenomendən narahatlığın artması özünü göstərir.

Korrupsiya problemindən narazı olanlar arasında kişilər (68,2%) qadınlardan (31,8%) daha çoxdur, çünki birincilər ənənəvi olaraq sosial münasibətlər sistemində daha aktiv iştirak edir, nəticədə korrupsiya ilə daha tez-tez üzləşirlər. Şəhər sakinləri (56,4%) kənd əhalisinə (43,6%) nisbətən bu problemdən daha çox narahatdır. Çünki iqtisadi həyat şəhərlərdə cəmləşib, məmur şəbəkəsi burada daha sıxdır və korrupsiya üçün burada daha böyük meydan var. Maraqlıdır ki, işsizlik və perspektivin olmaması ölkə əhalisinin xeyli hissəsini (22,2%) həmişəlik Azərbaycanı tərk etmək barədə fikirləşməyə sövq edir. Potensial miqrantların yaşı və təhsil səviyyəsi ölkənin genofondu üçün bu meylin təhlükəli olduğunu göstərir. Ölkəni tərk etmək istəyənlərin təxminən yarısı (44,6%) 18-30 yaşlı şəxslərdir (ya da bu yaş qrupundan onların təxminən üçdə biri (31,4%). Təhsil səviyyəsinə görə, potensial miqrantlar natamam ali təhsilli respondentlərin təxminən yarısına (42,9%), ali təhsillilərin isə təxminən dördü birinə (26,0%) bərabərdir. Digər tərəfdən, ali təhsili olmayan, ya ali təhsil almayanların nisbəti (belələri 73%-dir) ölkəni tərk etmək istəyənlər arasında çox yüksəkdir.

4. Korupsiyanın forma və dinamikası. Respondentlərin dördü üç hissəsi (74,9%) korrupsiyanı gündəlik həyatda daha tez-tez üzləşdikləri rüşvət şəklində təsəvvür edir. Respondentlərin yarıdan çoxu hesab edir ki, korrupsiya sahəsində vəziyyət son on ildə pisləşib, özü də əsaslı şəkildə pisləşib. Əsas səbəblər sırasında korrupsiyaya qarşı effektiv mübarizə proqramının olmaması, əhalinin həyat səviyyəsinin aşağı düşməsi, sovet nəzarət orqanlarının ləğvi, eləcə də qanunların icrasına və məmurların davranışına nəzarətin olmaması göstərilir.

5. Korrupsiyaya və onun səviyyəsinə əhalinin münasibəti birmənalı mənfidir. Respondentlərin mütləq əksəriyyəti (86,9%) Azərbaycanda korrupsiya səviyyəsini yüksək, ya da çox yüksək hesab edir, 83,2%-i korrupsiyanın səviyyəsindən narazıdır, hətta ondan qəzəblənir. 91,9% hesab edir ki, ictimai fikir korrupsiyanı qınayır. Sorğu iştirakçılarının təxminən yarısı (48,6%) hesab edir ki, insanlar rüşvəti məmurların birbaşa tələbi nəticəsində verir. Amma eyni zamanda 37,3% hesab edir ki, rüşvət - müəyyən problemin həlli müqabilində məmura verilən könüllü mükafatdır. 12,8% isə rüşvətxorluğu adət halını ənənənin nəticəsi sayır. Beləliklə, bir tərəfdən, cəmiyyət korrupsiyanı qəbul etmir, digər tərəfdən, cəmiyyətin xeyli hissəsi korrupsiyaya alışıb və onu zəruri, adi hal sayır. Adamlar rüşvət verməyə hazırdılar, çünki zəruri xidmətdən istifadənin başqa yolunu görmürlər. Beləliklə, korrupsiya səviyyəsinin qiymətləndirilməsi ilə onun cəmiyyət tərəfindən qəbulu arasında açıq fərq ortaya çıxır. Bu, cəmiyyətin müəyyən hissəsinin həmin fenomene artıq adət etməsi kimi qorxulu meylin göstəricisidir.

6. Ölkədə hüquq sisteminin naqisliyi korrupsiya üçün şərait yaradır. Hər beş nəfərdən biri inanır ki, rüşvət tələbinə şərait yaradan ziddiyyətli normalar qanunvericilik aktlarına bilərəkdən salınıb. Milli Məclisin korrupsiyaya qarşı qanun qəbul etməsi haqqında sorğu iştirakçılarının məlumatı azdır. Respondentlərin təxminən yarısı, ümumiyyətlə, bu qanun barədə heç nə eşitməyib və onun varlığına şübhə ilə yanaşır.

7. Respondentlərin mütləq əksəriyyəti ölkədə korrupsiyanın əsas səbəblərinin aşağıdakılardan ibarət olduğunu düşünür: hakimiyyətin başında oturanların korrupsiyaya qurşanması, dövlət idarəçiliyi sisteminin naqisliyi və ictimai nəzarətin olmaması. Respondentlərin təxminən yarısı hesab edir ki, korrupsiya hakimiyyət piramidasının bütün halqalarında təxminən eyni səviyyədə yayılıb, onların dördü biri isə bu sahədə birinciliyi ali hakimiyyət eşelonuna verir. Beləliklə, rəyi soruşulanlara görə, ölkədə korrupsiyanın azğınlığına cəmiyyətin müqavimətinin zəifliyi fonunda əsasən hakimiyyətin özünün qeyri – effektivliyi səbəb olur.

8. Korrupsiya ilə qəti mübarizənin perspektivi və başlanmasına münasibətdə respondentlərin fikirləri optimistlərin pessimistlərə nisbətən azca üstünlüyü ilə təxminən paralanır. Bunu insanların ta qədimdən yaxşıya ümid bəsləmələri, eyni zamanda korrupsiyanın qarşısını almağa yönəlmiş tədbirlərə ictimai sifarişin olması ilə də izah etmək olar.

9. Respondentlərin mütləq əksəriyyətinin fikrinə görə, korrupsiyaya qarşı mübarizəyə hökumət başçılıq etməlidir. Hüquq-mühafizə orqanlarına, məhkəmələrə, Parlamenta, eləcə də mətbuat və televiziya mühüm əhəmiyyət verilir. Respondentlərin fikrinə görə, bələdiyyələrin, QHT və başqa ictimai institutların nüfuzu

bu işdə lider olmağa kifayət etmir. Hər on respondentdən biri bu mübarizəyə şəxsən Prezidentin başçılıq etməli olduğunu bəyan edir.

Respondentlər dövlət başçısı və onun aparatının bu missiyanın öhdəsindən gələ biləcəyinə müəyyən ümidlərlə yanaşırsa, Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi istisna olmaqla digər dövlət orqanlarının (Nazirlər kabineti, prokurorluq, DİN və s.) ölkədə korrupsiya sahəsindəki özbaşınalığın qarşısını almağa qadir olmadığını düşünür. Halbuki sonuncular bu funksiyanı yerinə yetirməlidirlər. Aşağıdakı məqamlar bu ziddiyyətli yanaşmanı izah edə bilər. Nəzərə alınmalıdır ki, insanlar bu prosesdə təşəbbüsün və ona rəhbərliyin dövlət başçısı və onun aparatında olmasını istəyirlər, lakin eyni zamanda onlar hakimiyyət strukturlarının və hüquq-mühafizə orqanlarının təmizlənməsini, cəmiyyət tərəfindən onlara etimadın qayıtmasını gözləyir. Yalnız bundan sonra, onların fikrincə, bu orqanları korrupsiyaya qarşı ümumi mübarizəyə cəlb etmək olar.

Eyni zamanda respondentlərin cavabı cəmiyyətin özünü korrupsiyaya qarşı mübarizə prosesindən bir qədər təcrid etdiyini göstərir. Məsuliyyəti əsas etibarilə hakimiyyətin üstünə yönəltmək istəyi göz qabağındadır.

10. Respondentlərin mütləq əksəriyyəti korrupsiyaya qarşı mübarizə tədbirlərini aşağıdakı addımların atılması ilə bağlayır (əhəmiyyət dərəcəsinə görə sıralanıb):

- Korrupsiyaya görə cinayət və inzibati məsuliyyətin artırılması;
- Effektiv ümummilli proqramın qəbulu, eləcə də korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə xüsusi orqanın yaradılması;
- Dövlət idarəçilik sistemində şəffaflığın artırılması;
- Korrupsiyaya qurşanmış məmurların yeni kadrlarla əvəzlənməsi;
- Dövlət idarəçilik sisteminin islahı;
- Əhalinin maarifləndirilməsi və korrupsiyaya qarşı ictimai sınağın təşkili;
- Məhkəmələrin islahı və müstəqil məhkəmələrin yaradılması;
- Dövlət sektorunda maaş və pensiyaların özəl sektor səviyyəsində qaldırılması;
- Məmurların gəlirlərinin illik açıqlanması və bu məlumatların çapı.

Respondentlərin köhnə sovet inzibati məcburiyyət tədbirlərinə hələ də üstünlük verməsinə baxmayaraq, dövlət idarəçiliyi və gəlirlər sahəsində daha artıq şəffaflığın təmin edilməsi, eləcə də ictimai institutların fəallığının artırılması ilə bağlı təkliflər kifayət qədər geniş dəstək qazanır.

11. Azərbaycanda korrupsiya sahələrinin dairəsini müəyyənləşdirmək çətindir, çünki rüşvət tələbi ilə insanlar hər addımda rastlaşırlar. Cəmiyyətdə yayılmış təsəvvürlərə görə, ən çox səhiyyə müəssisələri və yol polisində "hörmətsiz" kömək almaq mümkün deyil. Burada rüşvət tələbi ehtimalı 80%-ə bərabərdir. Özü də bu sahələrdə şəxsi təcrübəsində korrupsiya ilə rastlaşan insanların sayı, aşağıda görüldüyü kimi, bu sahələrin korrupsiyalaşması haqqında əhalinin təsəvvürlərinə uyğun gəlir. Sosial imtiyazlar əldə etməkdə, polisdən kömək almaqda, hərbi xidmət keçəndə, məhkəmədə işə baxılanda, dövlət sektorunda işə qəbulda, torpaq sahəsi alanda, ya onu qeydiyyatdan keçirəndə rüşvətdən yan keçmək demək olar ki, mümkün olmur. Respondentlərin rəyinə görə, rüşvət tələbinə qarşı mübarizə

апармақ вә рüşвәтдән ян кеçмәк қисмән тәһсил саһәсиндә вә дини хидмәтләрдән yararлананда мүмкүн олур.

12. Ölkədə korrupsiya haqqında təsəvvürlər şayiələrә, ya da KİV məlumatlarına deyil, başlıca olaraq şəxsi neqativ təcrübəyə əsaslanır. Respondentlərin və onların ailələrinin 58,9%-i rüşvət tələbi ilə üzləşiblər, onların da 67,74%-i bu situasiya ilə son altı ayda qarşılaşıblar. Bu halların 55,9%-də onlardan xahiş edilsəydi, rüşvət verərdilər. Respondentlərin 12,7%-i isə suala cavab verməyiblər. Bunlar bir daha göstərir ki, insanlar praktik olaraq rüşvət tələbinə müqavimət göstərmirlər. Sorğudan göründüyü kimi, problemləri əksər hallarda rüşvətsiz həll etmək mümkün olmur. Rüşvətin həcmi adətən 100 ABŞ dollarını keçmir, amma bu, Azərbaycan şəraitində az deyil.

Təhsil sistemində nisbətən mötədil, çox da yüksək olmayan korrupsiya səviyyəsi (bütün respondentlərin 72,1%-i hesab edir ki, təhsil sistemində “hərdənbir”, “tez-tez” və “lap tez-tez” rüşvət tələbi ilə üzləşir, amma yalnız 54,7% “hörmətsiz” orada keçinməyin mümkün olmadığını deyir, 49% isə bu sahədə şəxsən korrupsiya halları ilə üzləşdiyini bəyan edir) ali və orta ixtisas məktəblərinə qəbulun test sistemi ilə izah edilə bilər. Ayrı-ayrı nöqsanlarına baxmayaraq, test sistemi, ümumiyyətlə, əhali ilə məmur aparatı arasında qarşılıqlı münasibətlərin kifayət qədər obyektiv modeli kimi özünü təsdiq etmiş, şəxsiyyət amilinin rolunu, eləcə də xidmətlərin istehlakçıları və onları təqdim edənlər arasında birbaşa təmasları minimuma endirmişdir. Bundan başqa, bu sistem kompüterləşdirilmiş uçota və əhalinin başa düşə biləcəyi dəqiq qəbul qaydalarına əsaslanır. Görünür, məhz bu model ölkədə korrupsiyanın səviyyəsini aşağı salmaqda istifadə edilə bilər və istifadə edilməlidir. Onu başqa sahələrdə də tətbiq etmək mümkündür. Bu prosesin ayrı-ayrı təzahür formalarını artıq müşahidə etmək olar. Məsələn, pensiyaların banklar vasitəsilə verilməsi, ya qanunvericilik aktlarının nəşrini buna nümunə göstərmək olar.

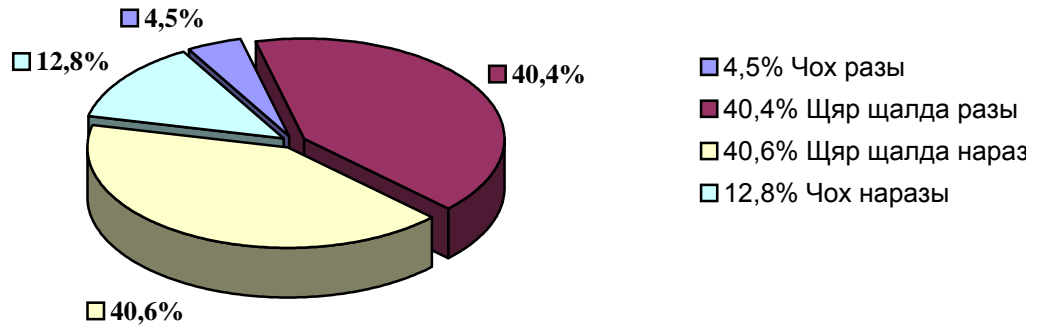
Aparılmış araşdırma əsasında Azərbaycanda açıq-aydın görünən korrupsiya sisteminin mövcudluğu haqqında tamamilə birmənalı nəticə çıxarmaq olar. Onun qarşısının alınması bütün dövlət idarəçiliyi sisteminin köklü islah edilməsini, ictimai fikrin və ictimai institutların səfərbər olunmasını tələb edir.

II. ÖLKƏDƏ KORRUPSIYA SƏVIYYƏSİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

ÖLKƏDƏ ÜMUMİ VƏZİYYƏTİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

A 1. Siz ümumiyyətlə Azərbaycandakı şəraitə necə baxırsınız?¹

Диаграм 1

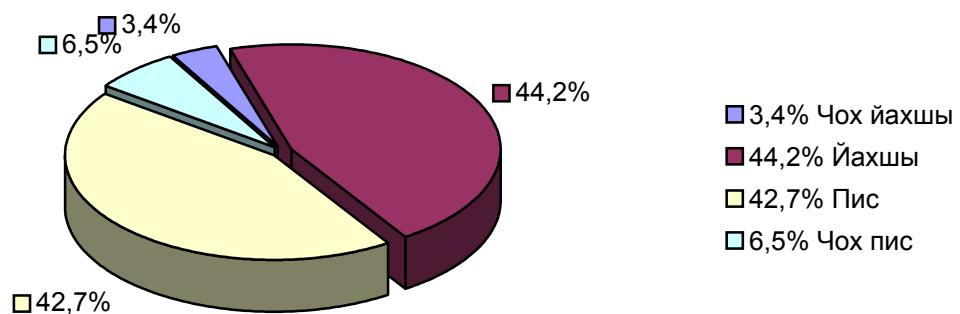

Respondentlərin cavablarının bölünməsi göstərir ki, ölkədə vəziyyət haqqında ümumi qiymətləndirmə mülayim xarakter daşıyır. Ölkədəki ümumi vəziyyətdən razı və narazı olanların sayı təxminən bərabərdir. Lakin diqqət çəkən fakt odur ki, çox narazı olanların sayı çox razı olanlara nisbətən daha çoxdur.

ÖLKƏNİN İQTİSADI VƏZİYYƏTİ VƏ ONUN İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

A 2. Azərbaycanda hazırkı iqtisadi vəziyyəti Siz necə qiymətləndirərdiniz?

Диаграм 2

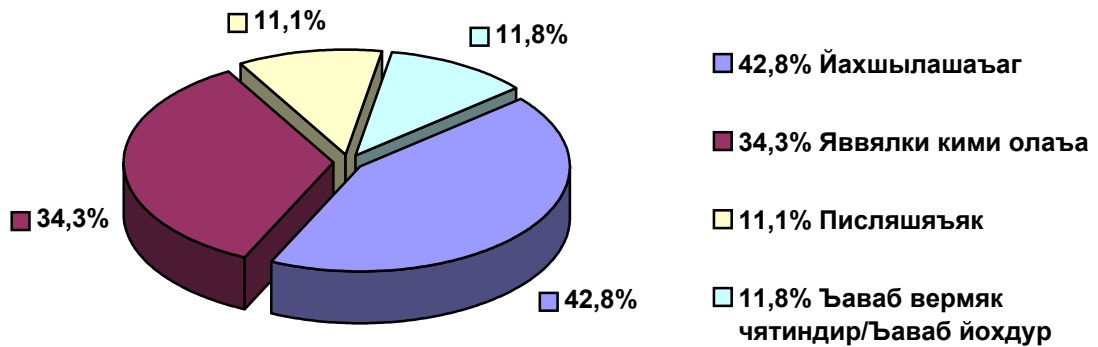

Müvafiq diaqramdan göründüyü kimi, respondentlərin iqtisadi vəziyyətin qiymətləndirilməsindəki mülayimlik hətta ölkədə ümumi vəziyyətin qiymətləndirilməsindən daha qabarıq xarakter daşıyır. Respondentlərin rəylərinin praktik olaraq bərabər bölünməsi diqqət çəkir. Əgər rəyi soruşulan şəxslərin mülayim qiymətləndirmələri ölkədə açıq-aydın görünən böhranın olmamasının göstəricisidirsə, respondentlərin rəyinin təxminən bərabər bölünməsi cəmiyyətin dərin qütbləşməsinin simptomudur. Ölkənin aktual problemlərinin həllinin gecikməsi bu qütbləşməni cəmiyyət və dövlət üçün təhlükəli qarşıdurmaya çevirə bilər.

¹ Щесабат анкет ясасында щазырланыб, амма анкет вя щесабат щямищя цст-цстя дцщмцр.

A 3. Siz necə düşünürsünüz, bir ildən sonra Azərbaycanda iqtisadi vəziyyət yaxşılaşacaq, olduğu kimi qalacaq, yoxsa pisləşəcək?

Диаграм 3

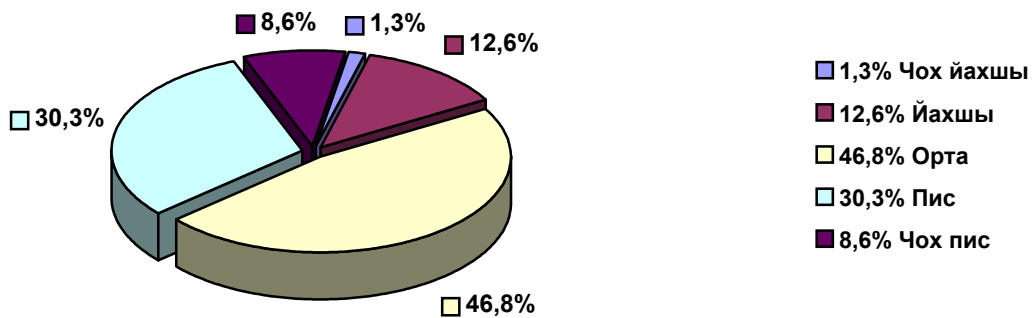

Ölkənin iqtisadi inkişafı perspektivlərinə respondentlər ehtiyatlı optimist mövqedən yanaşırlar. Bir ildən sonra iqtisadi vəziyyətin yaxşılaşacağını düşünənlər vəziyyətin pisləşəcəyini düşünənlərdən dörd dəfə çoxdur. Bu optimist münasibət, güman ki, son illərin əsasən Bakıda müşahidə edilən müsbət iqtisadi inkişaf dinamikası və dünya bazarında neftin qiymətləri sahəsində yaranmış əlverişli konyukturdan qaynaqlanır. Görünür, əyalət sakinlərində pozitiv ümidlərin yaranması hökumətin vədləri, eləcə də iş yerlərinin yaradılması və regionların inkişafı sahəsində bəzi real cəhdlərin edilməsi ilə bağlıdır.

ŞƏXSİ HƏYAT SƏVİYYƏSİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

A 4. Şəxsi həyat səviyyənizi qiymətləndirmənizi xahiş edirik.

Диаграм 4

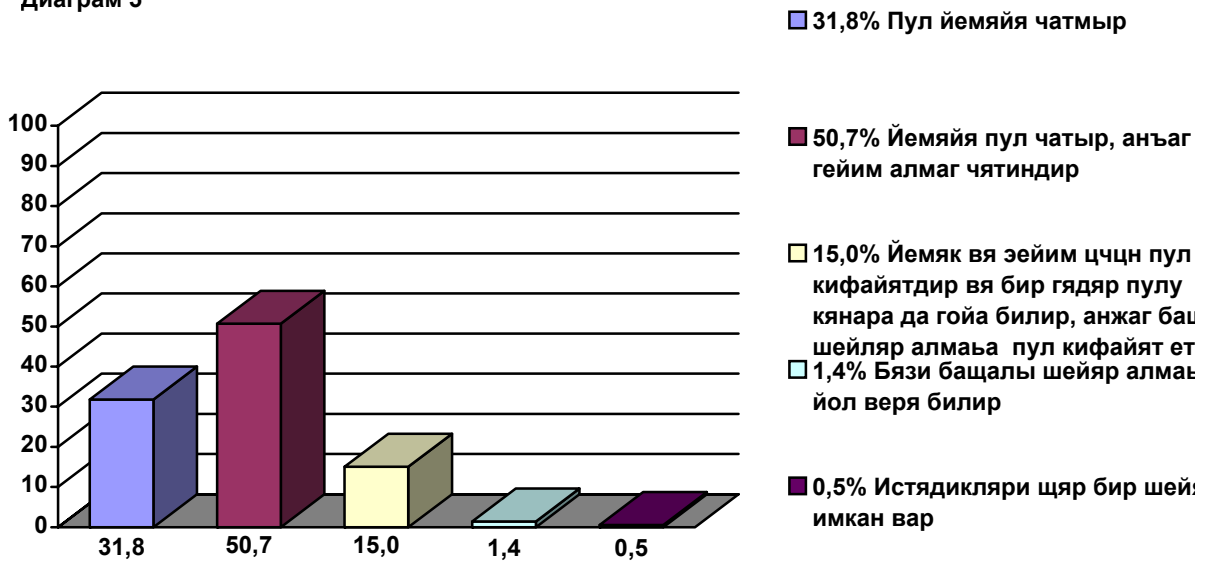

Subyektiv özünüdərkə əsaslanmış olsaq, inkişaf etmiş ölkələrdə olduğu kimi Azərbaycanda da orta və varlı təbəqələr çoxluqdadır. Lakin obyektiv statistikaya görə, ölkə əhalisinin mütləq əksəriyyətinin adambaşına düşən gəliri gündə 2 dollardan azdır, yəni onlar yoxsul əhali kateqoriyasına aiddir. Yoxsulluq səviyyəsindən də aşağı yaşayan, yəni gündə bir dollar gəliri olanların çəkisi çox böyükdür. Öz vəziyyətini üstün göstərmək cəhdi, güman ki, şəxsi həyat səviyyəsini səfillik vəziyyətində yaşayan əhali qrupu ilə müqayisə etməyin nəticəsidir.²

² Дцнйа Банкынын вя БМТ-нин ясасян ряси статистикая дайанан мялуматларына эюря, юлкя ящалисинин 1996-ъы илдя 61%-и, 2001-ъи илдя 49%-и, 2002-ъи илдя 46,7% вя нящайят, 2003-ъц илдя 44%-и йохсуллуг щяддиндян (йяни адамбашына эцндя 1\$-дан аз эялир) ашаъы сывийядя йашайыр. Мянбя: Ехо гязети, 12.07.2004.

D 7. Ailənin maliyyə vəziyyətini necə qiymətləndirərdiniz?

Диаграм 5

5 və 6-cı diaqramların müqayisəsindən görünür ki, həyat səviyyəsini “pis” və “çox pis” kimi qiymətləndirənlər əsasən ərzaq malları almağa pulu olmayanlardı. Özlərini “ortabab” sayanların həqiqətən pulu yalnız yeməyə çatır, amma paltar almağa imkanı olmur. Həyat səviyyəsini “yaxşı” qiymətləndirənlərin ərzaq və paltar almağa pulu çatır, bir az da artıq qalır, amma qiymətli əşya almağa imkanı yoxdur, yəni dünya ölçülərində onları da orta sinif saymaq olmaz. Görünür, qiymətli əşya almaq iqtidarında olanları gerçək anlamda inkişaf etmiş ölkələrin orta sinif parametrlərinə cavab verə bilən kateqoriya saymaq olar. Onlar cəmi 1,4%-dir. Azərbaycanda varlılar son dərəcə azdır, amma digər mənbələrin verdiyi məlumata görə, məhz onlar başqa ölkələrdəki analoji qrupun rifah səviyyəsindən böyük ehtimalla geri qalmırlar.

D 6. Sizin aylıq gəliriniz nə qədərdir?

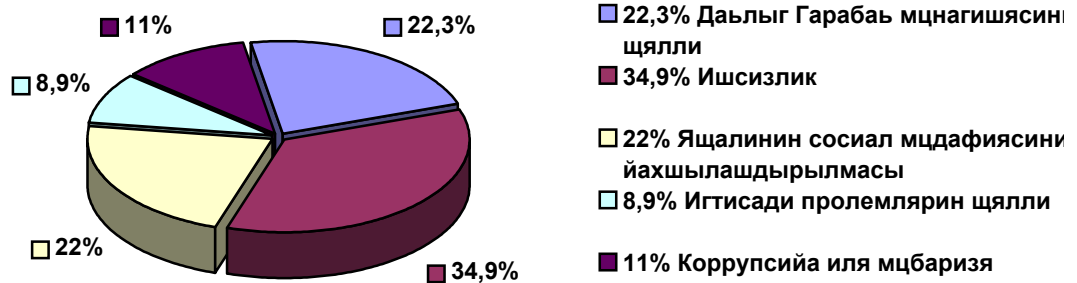
Ailənin aylıq gəlirinin miqdarı (əmək haqlarının hamısı, uşaqlara görə müavinət, pensiyalar və başqa gəlirlər) haqqında suala cavab olaraq respondentlərin yalnız 6,1%-i gəlirlərini 600 000 – 1 000 000 manat arasında, yalnız 3,1 %-i bir milyon manatdan artıq göstərmişdir.³ Respondentlərin əksəriyyətinin (83,5%) elan etdiyi ailə gəlirləri ayda 600 000 manatdan az olub. Bu, insanın fiziki varlığını təmin etmək üçün lazım olan minimuma güclə çatır, halbuki rəyi soruşulanların yalnız 31,8%-i ərzaq almağa pullarının çatmadığını göstərib. Fərq təxminən 50%-ə bərabərdir. Bu, respondentlərin həyat səviyyələri haqqında şişirdilmiş rəylərinin, eləcə də anketlərdəki suallara cavablarda onların yalnız rəsmi gəlirlərini göstərdiklərinin ifadəsidir. Nəzərə alsaq ki, əhalinin böyük hissəsinin xərcləri yalnız ərzaqla (D.7-dəki sualların cavablarına baxın) məhdudlaşmır, onda onların gizli gəlir əldə etdiklərini də ehtimal etmək olar. Sonuncu, rəsmi bəyan olunan gəlirin miqdarına bərabərdir. Bir sıra ekspertlərin rəyinə görə, Azərbaycanda gizli iqtisadiyyatın dövriyyəsi ölkənin illik büdcəsinə bərabərdir ki, bu da respondentlər tərəfindən dolayısılə təsdiq edilir.

³ Арашдырманьын апарылдыы дюрдзя манатын АБШ долларына мцнасибятдя рясми мязяннйа тяхминян 4925-я бярабяр иди.

ÖLKƏNİN PRIORİTET PROBLEMLƏRİ

A 7. Ölkənin hansı problemi daha təhlükəlidir?

Диаграмм 6

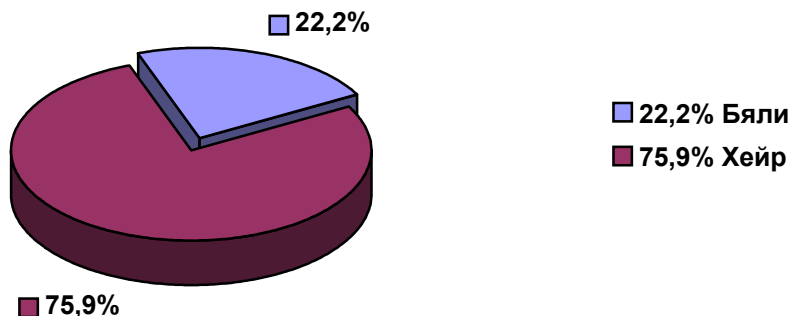

Respondentlərin rəyinə əsasən, ölkənin qarşısında duran ən kəskin problem işsizlikdir, ondan sonra üstünlük dərəcəsinə görə Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli və əhalinin sosial müdafiəsi gəlir. Korrupsiyaya qarşı mübarizəni respondentlər dördüncü sıraya qoyurlar. Digər problemlərlə müqayisədə sonuncunun 2-3 dəfə az hallanmasına baxmayaraq, cəmiyyətdə bu sosial fenomendən narahatlığın artması hiss edilir.⁴ Korrupsiyadan narahat olanlar arasında kişilər (68,2%) qadınlara (31,8%) nisbətən daha çoxdur ki, bu da kişilərin sosial münasibətlər sisteminə ənənəvi olaraq daha artıq cəlb olunması və müvafiq olaraq korrupsiya hallarına daha tez-tez rast gəlmələri ilə izah edilir. Korrupsiya probleminə yanaşmada yaşın və təhsil səviyyəsinin təsirini müəyyən etmək asan deyil. Lakin şəhər sakinlərinin (56,4%) bu problemdən narahatlığı kənd əhalisinə (43,6%) nisbətən çox yüksəkdir. Bu nisbət iqtisadi fəallığın və maliyyə dövriyyəsinin (o cümlədən, şübhəli əməliyyatların) əsasən Bakıda və digər şəhərlərdə cəmləşməsi, eləcə də şəhər sakinlərinin məmurlarla təmaslarının intensivliyi, KİV və başqa informasiya mənbələrinə onların daha geniş çıxışa malik olması ilə izah edilə bilər.

ÖLKƏNİ TƏRK ETMƏK EHTİMALLARINA MÜNASİBƏTDƏ PLANLAR

A 5. İmkanınız olsaydı Azərbaycanı həmişəlik tərk edərdinizmi?

Диаграмм 7

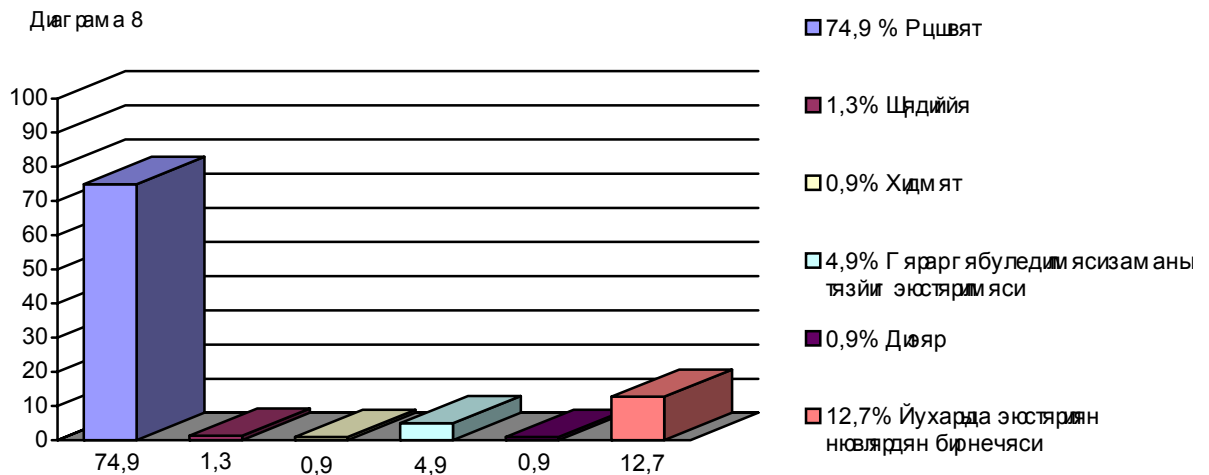

Görünür, məhz işsizlik ölkə əhalisinin xeyli hissəsini həmişəlik Azərbaycanı tərk etmək fikrinə sövq edir. Xüsusilə təhlükəli meyli göstərən o faktır ki, potensial miqrantların arasında millətin genofondu adlananlar çoxluqdadırlar. Ölkəni tərk etmək

⁴ Мониторинг общественного мнения как фактор формирования гражданского общества в Азербайджане, Баку, 2004г., публикация социологической службы «Пульс»

истәйәнләрн тәхминән ярısı (44,6%) 18-30 yaşlıларdı (ya da bu yaş qrupundan olan respondentlәрн тәхминән үчдә biri – 31,2%). Potensial miqrantларн 68,9%-i шәһәр sakinләрн (rәyi soruşulan bütün шәһәр sakinләрннн 26,4%-i), 31,1%-i isә işsiz kәnd әhalisidir (rәyi soruşulan kәnd sakinләрннн 16,4%-i). Tәhsil sәviyyәsinә görә, potensial miqrantлар natamam ali tәhsilli respondentләрн тәхминән yarısına (42,9%), ali tәhsillilәрн isә тәхминән дördдә birinә (26,0%) бәрәбәрдир. Digәр тәрәfdән, ali tәhsili olmayan, ya ali tәhsil almayanларн nisbәti (belәlәri 73%-dir) ölkәni tәrk etmәk istәyәнләр arasında çox yüksәkdir.

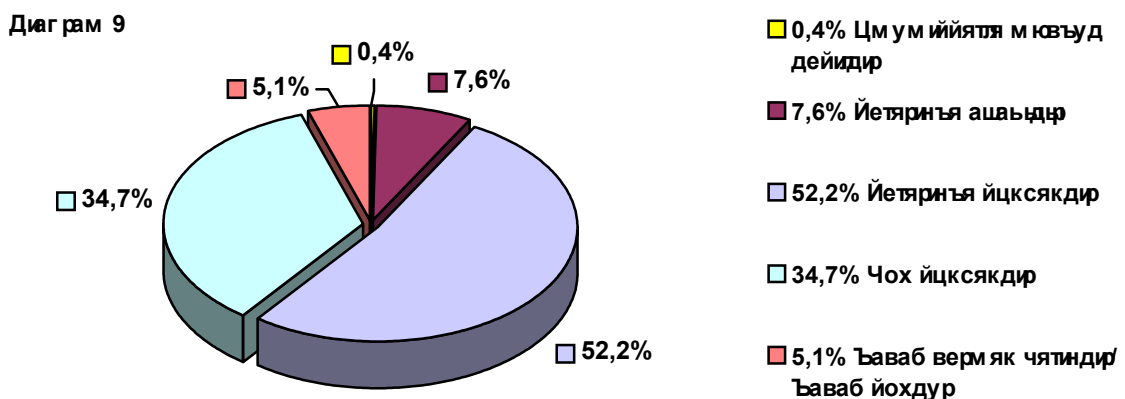
B 1. “Korrupsiya” deyәndә nә başa düşürsünüz?

Respondentләрн тәхминән дördдә үчү коррупсийаны рüşвәtlә eynilәşdirir. Bu, тәәccüblü deyil, çünki onlar әsas etibarilә коррупсийанын мәhz bu növü ilә üz-üzә gәlirlәр. Qәrar verilәndә тәzyiq göstәrmәk forması (4,9%) istisna olmaqla ictimai fikirdә коррупсийанын qalan formaları praktik olaraq özünü göstәrmir. Tutduğı vәzifәdән tamahkarlıq mәqsәdilә istifadә, dövlәt әmlakını, torpağı, tәbii ehtiyatları vә sairәni talamaq korrupsiya hesab edilmir. Bu açıq-aydın göstәrir ki, korrupsiya problemi haqqında әhalinin mәlumatı çox ашаğı sәviyyәdәdir.

KORRUPSIYANIN SӘVIYYӘSİNİN QIYMӘTLӘNDİRİLMӘSİ

B 3. Ölkәmizdә korrupsiyanın sәviyyәsinin necә qiymәtlәndirirsiniz?

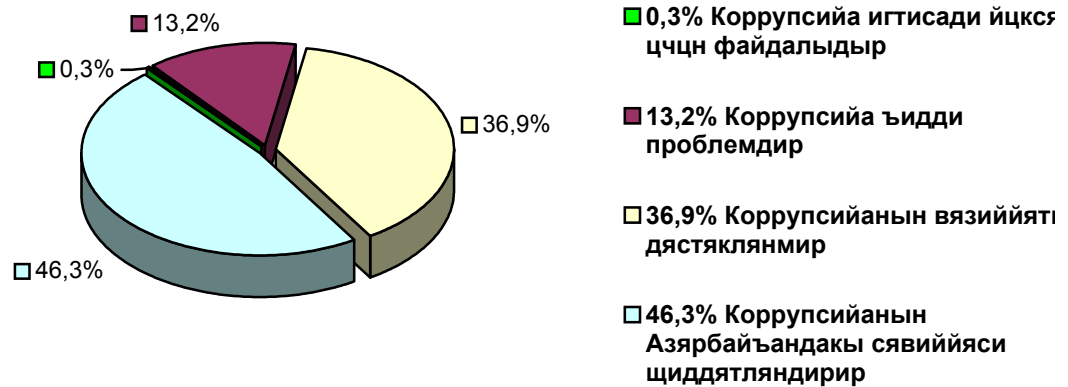

Respondentlərin yalnız az bir hissəsi bu suala cavab verməkdən imtina edib, ya onu cavablandırmaqda çətinlik çəkib. Diqqətçəkən haldır ki, ölkədə korrupsiyanın səviyyəsini yüksək və çox yüksək sayan respondentlərin sayı korrupsiyanın az olması, ya da heç olmamasını düşünənlərdən təxminən on dəfə çoxdur. Bu, ölkədə korrupsiyanı qavrama səviyyəsini yüksək olduğunu göstərir.

KORRUPSIYAYA ŞƏXSİ VƏ İCTİMAİ MÜNASİBƏT

B 2. Aşağıdakı fikirlərdən hansı birisi Sizin korrupsiyaya ümumi münasibətinizi daha yaxşı əks etdirir?

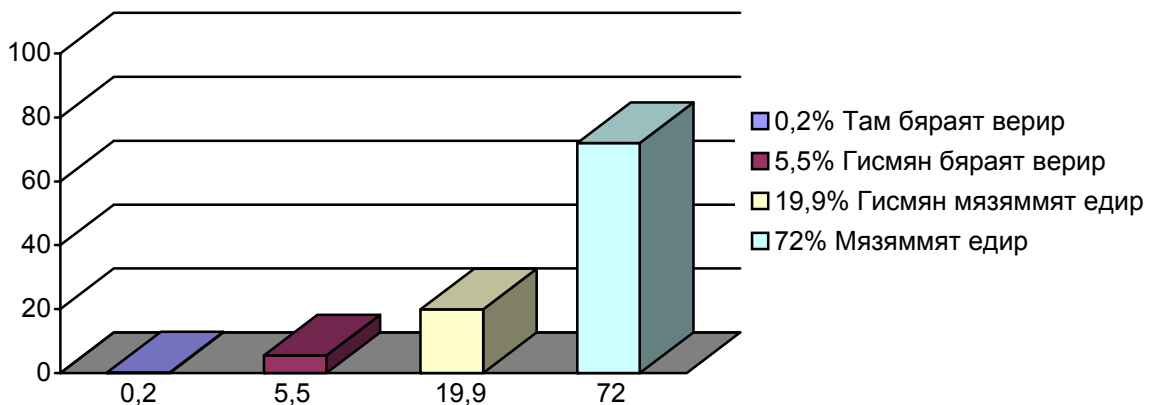
Диаграм 10

Totalitar sovet cəmiyyətində müəyyən mənada özünü doğrultmuş qeyri-effektiv dövlət idarəçilik sistemini "yağlama mexanizmi" kimi korrupsiyanın faydalı olması haqqında təsəvvürlər bazar iqtisadiyyatı şəraitində yararlı ola bilməz. Əks fikri respondentlərin cüzi hissəsi müdafiə edir. Yuxarıda B. 3-ün suallarına cavablarda respondentlərin təxminən 8%-i Azərbaycanda korrupsiyanın səviyyəsini "aşağı" kimi qiymətləndirirsə, Azərbaycan üçün bu problemi o qədər də ciddi hesab etməyənlərin sayı xeyli yüksəkdir – 13,2%. Bununla belə, korrupsiyaya mənfi münasibəti olanların çəkisi cəmiyyətdə ona laqeyd qalanlardan, ya dözümlü yanaşanlardan 6 dəfədən də çoxdur (B.3-ün suallarına münasibətdə 10 dəfədən çox). Beləliklə, korrupsiya səviyyəsini qiymətləndirilməsi və cəmiyyətin onu rədd etməsi arasında göz görəsi fərq var. Bu, cəmiyyətin müəyyən hissəsində həmin fenomene alışmaq kimi qorxulu bir meylin yarandığına dəlalət edir.

B 9. İctimai fikir korrupsiyaya necə yanaşır?

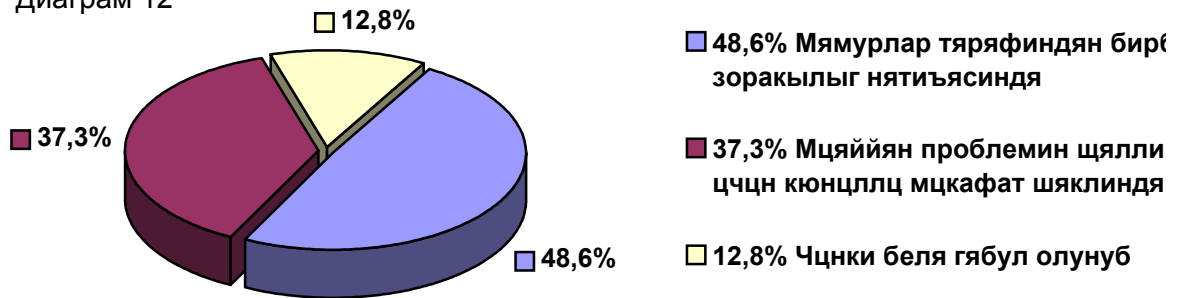
Диаграм 11

Савабларин дүзүмүнә әсасән, respondentләрин беşдә дөрдү һесаһ едир ки, Азәрбайҗан сәмиyyәти коррупсияны қинайыр. Бу, әввәлки суала савабла үст-үстә дүşүр. Бурада коррупсия мәсәләсинә respondentләрин шәхси янашмасы ортаҗа қойулmuş, ләкин иҗтимаи әһвал-руһийянин қиймәтләндирилмәсиндәки дөзүмлүлүк вә лаҗейдлик шәхси қиймәтләндирмәләрә нисбәтән ашағы олmuşдур ки, бу да respondentләрин бир һиссәсинин коррупсияҗа мүқавимәти баққаларинин үстүнә қоймақ иштәйи кими изаһ едилә биләр.

В 5. İnsanlar niyə rüşvət verirlər?

Диаграм 12

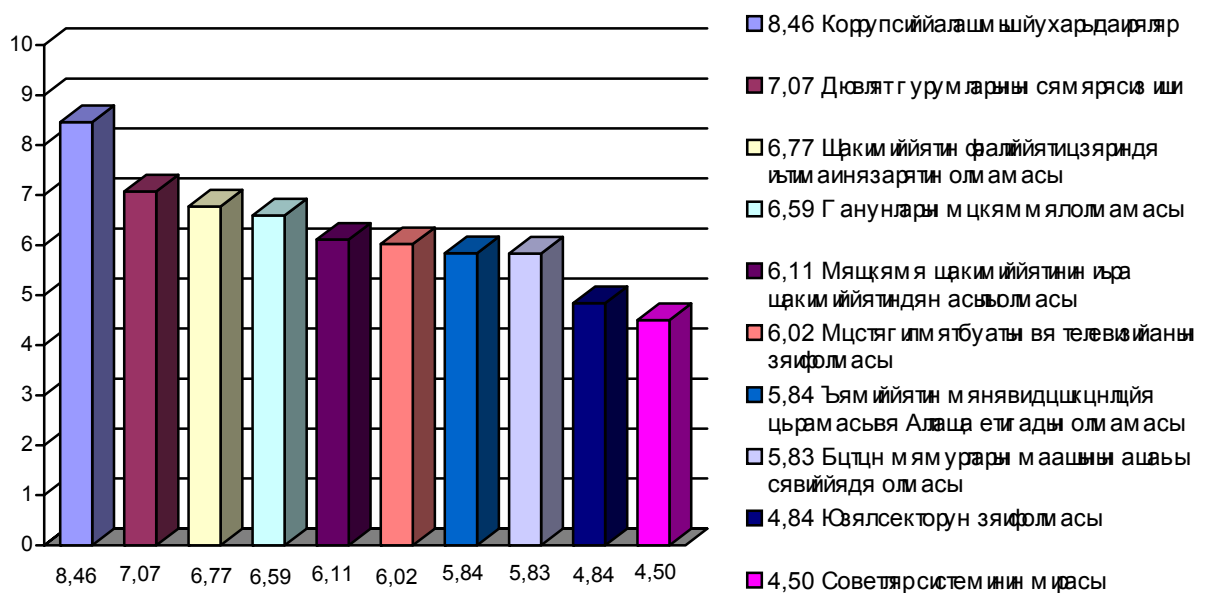

Әввәлки суалара саваблардан (В.2, В.3 вә В.9) да айдн гөрүндүю кими, коррупсиянын пislәnilмәсинә бахмайарақ, respondentләрин коррупсия практикасына савабларинин дүзүмү гөстәрир ки, рүшвәтхорлуқ Азәрбайҗанда гүндәлик практикaya вә ади һәят тәрзинин бир һиссәсинә чеврилиб. Буну о да сүбүт едир ки, respondentләрин ярасинин рүшвәти мәмурларин рүшвәтхорлуғу илә бирбаша бағламаларина бахмайарақ, рәйи сорушаланларин дигәр ярасы (37,3% + 12,8%) рүшвәти көнүллү вә қәбул едилмиш һәрәкәт һесаһ едир.

KORRUPSIYANIN SƏBƏBLƏRİ

В 4. Bizim ölkədə korrupsiyanın səbəbləri hansılardı?

Диаграм 13

Respondentlərə aşağıda sadalanan səbəbləri 1-10 ballıq şkala üzrə əhəmiyyətinə görə qiymətləndirmək təklif edildi (1 ən az əhəmiyyəti olan, 10 ən böyük əhəmiyyəti olan). Diqqəti cəlb edən odur ki, respondentlər rəşional hərəkət edib, sovet irsini korrupsiyanın əsas səbəbləri sırasında göstərməyi düzgün hesab etməmiş, müvafiq olaraq onlara az bal qoymuşlar. SSRİ-nin dağılmasından və kommunist totalitarizminin iflasından 13 il keçmiş, amma vəziyyət əvvəlkinə nisbətən xeyli pisləşib. Korrupsiyaya qurşanmış məmurların at oynatdığı dövlətdə təyinatına görə zəif "özəl sektor" səbəb deyil, korrupsiyanın nəticəsidir.

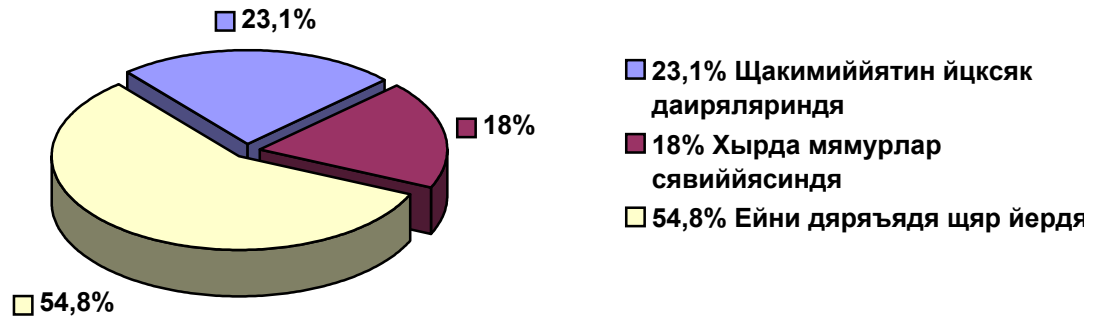
Cəmiyyətin mənəvi deqradasiyası və məmurların maaşının azlığı tezisləri də kifayət qədər diqqət çəkmədi. Məmurların maaşına gəldikdə, son illərdə onun bir neçə dəfə artırılması həmin məmurların korrupsiya iştahını heç vəchlə azaltmadı. Digər səbəblərə üstünlük verilir. Respondentlər korrupsiyanın səbəbləri sırasında birinci yerdə iqtidar mənsublarının korrupsiyaya qurşanmasını göstəriblər.

Qalan səbəbləri iki qrupa bölmək olar. Birinci qrup səbəblər daha əhəmiyyətli görünür. Bu, hakimiyyətin özünün qeyri-effektiv fəaliyyəti və onunla bağlı olan qanunların bitkin olmaması, eləcə də məhkəmələrin icra hakimiyyətindən asılılığıdır. İkinci qrup səbəblər hakimiyyət üzərində ictimai nəzarətin olmaması və KİV-in əzilməsində ifadə olunan Azərbaycan cəmiyyətinin zəifliyi ilə bağlıdır.

HAKİMİYYƏT PİRAMİDASINDA KORRUPSIYANIN YAYILMASI

B 6. Hakimiyyət sistemində korrupsiya hansı səviyyələrdə daha geniş yayılıb?

Диаграм 16

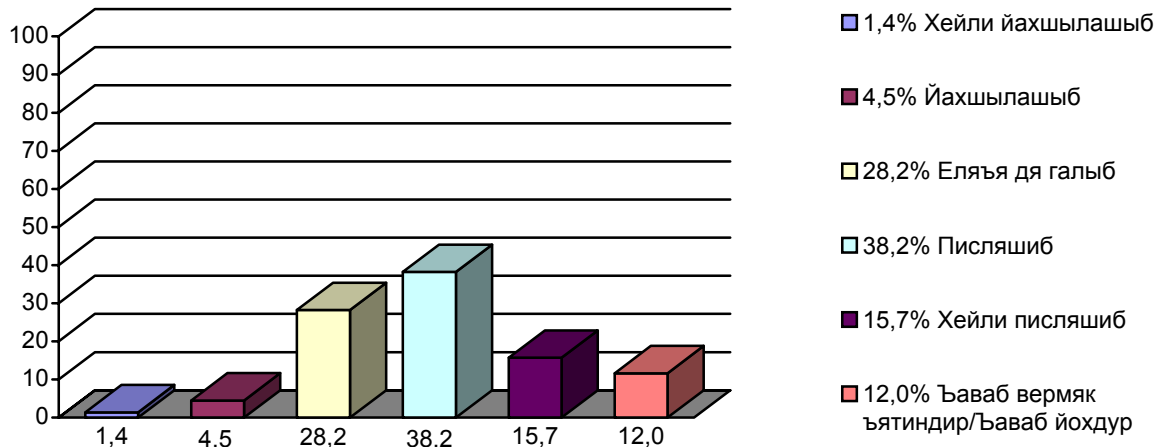

Respondentlərin yarısından çoxu hesab edir ki, hakimiyyət piramidasının bütün səviyyələrində korrupsiya eyni dərəcədə yayılıb. Bununla belə respondentlər göstərir ki, hakimiyyətin yuxarı eşelonlarında aşağı səviyyəli məmurlara nisbətən korrupsiya daha çox yayılıb. Bu fikir respondentlərin ümumi təsəvvürü ilə izah edilməlidir, çünki korrupsiya praktikasında əhalinin geniş kütləsi hakimiyyətin yuxarı eşelonu ilə deyil, əsasən aşağı səviyyəli dövlət məmurları (kiçik məmurlar, polis işçiləri, həkimlər, müəllimlər və b.) ilə üz-üzə gəlir. Buna baxmayaraq korrupsiya əlaqələri açıq-açıqına və qorxu bilmədən baş verdiyinə görə insanlar belə bir fikrə gəlirlər ki, korrupsiya yuxarıdan başlanır. Ruşvət, ya pay-püş alan aşağı səviyyəli məmurların özləri də yığıqlarının xeyli hissəsini yuxarılara ötürdüklerini gizlətmirlər. Bütün hallarda respondentlərin fikirləri korrupsiyanın Azərbaycan sosial münasibətlər sistemində necə dərin sirayət etməsini göstərir və sistemli korrupsiyanın mövcudluğu haqqında nəticəni, yəni onun hakimiyyət sisteminin bütün təbəqələri, dairələri və halqalarını əhatə etməsini təsdiq edir.

SON 10 İLDƏ VƏ DAHA UZUN MÜDDƏTDƏ KORRUPSIYA SƏVIYYƏSİNİN DİNAMİKASI

B 7. Son 10 ilə, ya daha artıq müddətə nisbətən korrupsiya səviyyəsinin dinamikası necə dəyişib?

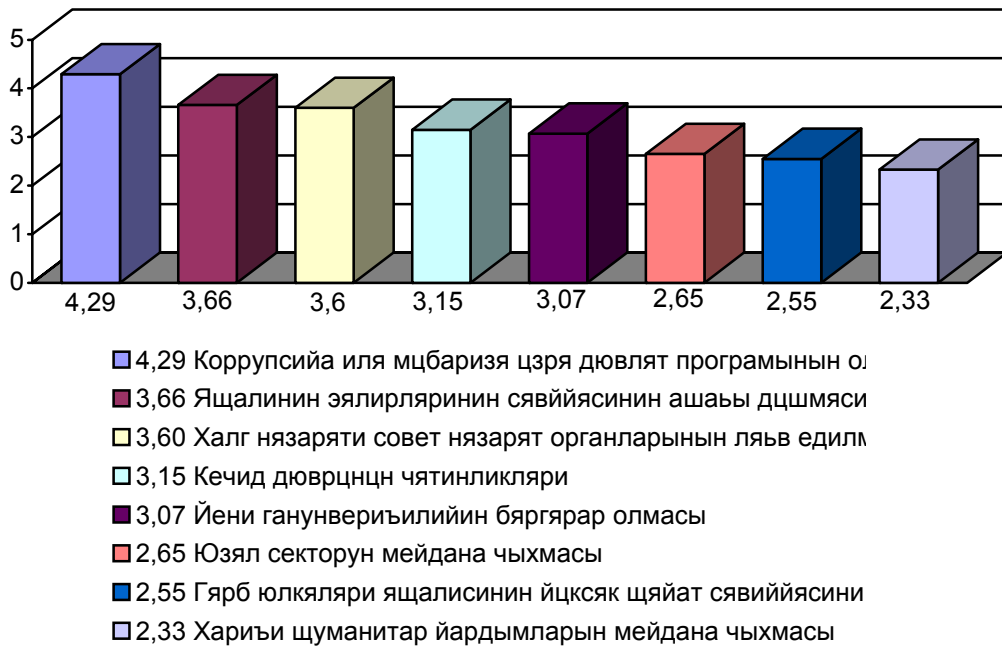
Диаграм 15

Cavab verməkdə çətinlik çəkmiş respondentlərin yüksək faizi diqqət çəkir. Bu, ola bilsin ki, təkəcə indiki gerçəkliyi ölkənin transformasiyasının ən böhranlı dövrü ilə müqayisə etməyin çətinliyi ilə bağlı olmasın. Gənc respondentlərin xeyli hissəsinin bu dövr barədə təsəvvürü belə yoxdur, çünki həmin vaxt onlar yeniyetmə idilər. Bununla belə korrupsiyanın dinamikasına mənfi reaksiya şübhə yeri qoymur. Sorğu iştirakçılarının yarıdan çoxu bəyan edib ki, son on ildə vəziyyət pisləşməyə doğru dəyişib, özü də çoxlarının fikrincə xeyli pisləşib.

B 8. Ölkədə korrupsiya sahəsində vəziyyətin 10 il və daha artıq müddətə nisbətən pisləşməsinin səbəbləri hansılardı ?

Диаграм 16

Göstөрмәк гәрәkdir ki, bu sual respondentlərin hamısına deyil, B.7 sualını müsbət cavablandırmış, yəni respondentlərin 53,9 %-ə verilib (burada onlar 100% sayılır). Respondentlərə təklif edilib ki, sovet dövrü ilə müqayisədə korrupsiya səviyyəsinin artması səbəblərini əhəmiyyətinə görə sıralayın (1-5 ballı şkala üzrə, 1 – ən az əhəmiyyətli, 5 – ən çox əhəmiyyətli). Respondentlər əsas səbəblər sırasında korrupsiya ilə mübarizə üzrə dövlət programının olmamasını göstəriblər. Lakin bu, görünür, sadəcə formal sənəd qəbul etmək anlamına gəlmir, ali hakimiyyət daşıyıcılarının cəmiyyəti qurd kimi içindən gəmirən neqativ hadisənin qarşısını almağa yönəlmiş iradənin aydın ifadəsi kimi başa düşülməlidir.

Səbəblər sırasında ikinci yerdə duran əhalinin gəlir səviyyəsinin azalmasını, görünür, məmurları rüşvət və “hörmət” formasında əlavə gəlir mənbəyi əldə etməyə təhrik edən amil kimi başa düşmək gərәkdir. Axı əhalinin əsas hissəsi, gəlirlərinin azalması şəraitində onu rüşvətxor məmurlarla bölüşdürməkdə maraqlı olmamalıdır. Burada əhəmiyyətli cəhət odur ki, korrupsiyanın səbəbləri haqqında sualın (B.4) ziddiyyətli cavablarında məmurların aşağı maaşları haqqında tezis sonuncu yerlərdən birini tutur. Bu ziddiyyəti belə izah etmək olar: Əhali hesab edir ki, maaşların azlığı məmurları korrupsiya mexanizmlərinə sövq edəcək, lakin maaşların kifayət qədər artırılması heç də korrupsiyanın avtomatik olaraq azalmasına təminat vermir.

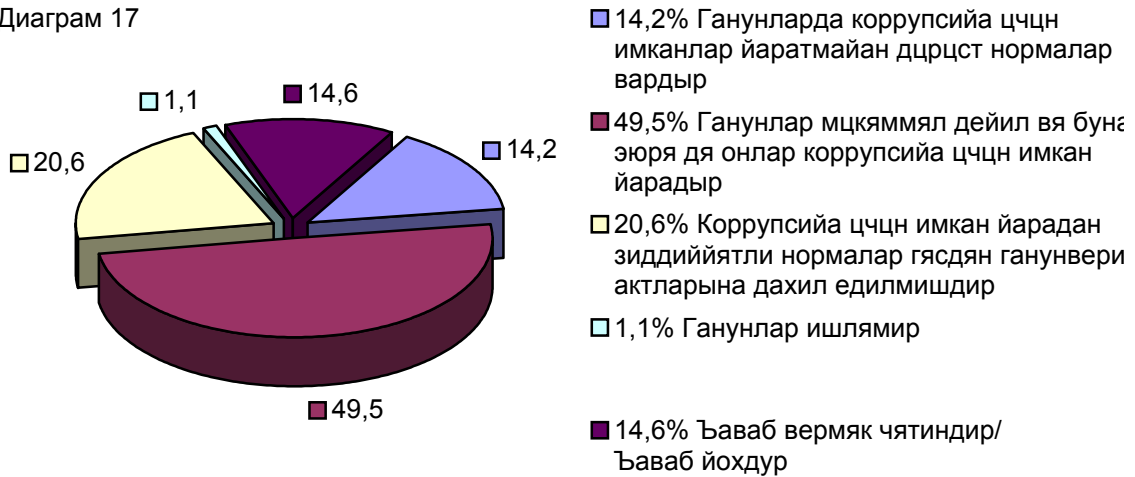
Korrupsiya sahəsində situasiyanın pisləşməsi ilə sovet nəzarət orqanlarının ləğvi arasında əlaqə ortaya çıxır. Korrupsiyanın artmasının səbəbləri sırasında keçid dövrünün çətinliklərinin, eləcə də hüquqi bazanın naqisliyi və onun anti-korrupsiya mübarizəsinə adaptasiyasının ləngiməsi inandırıcı görünür. Başqa səbəblər sırasında respondentlərin xeyli hissəsi müstəqil şəkildə qanunların icrası və ayrı-ayrı məmurların hərəkətləri üzərində gərәkli nəzarətin olmamasını göstərib ki, bu da gərәkliyə uyğundur.

QANUNVERİCİLİK VƏ KORRUPSIYA

B10. Qanunvericiliklə korrupsiya arasında əlaqə varmı?

Юлкядя коррупсийа сывийясинин гиймятляндирилмасы:
Азərbayаьанда иътимаи фикрин арашдырылмасы

Диаграм 17

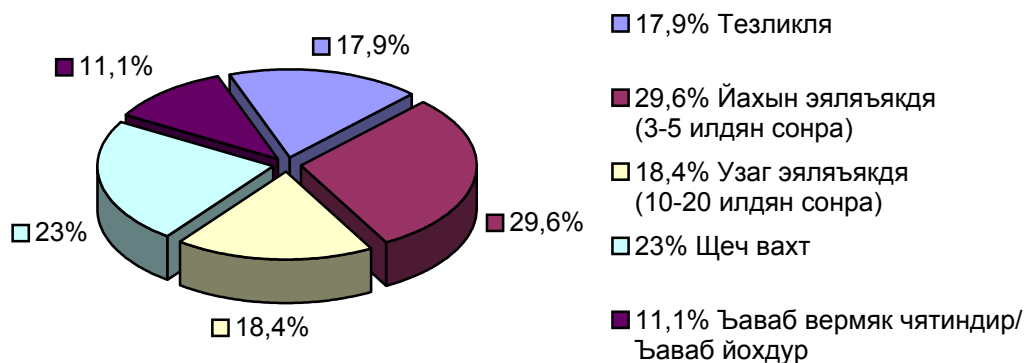

Diaqramdan göründüyü kimi, respondentlər bu suala çətinliklə cavab veriblər. Mövcud qanunvericiliklə korrupsiya arasında əlaqəni müəyyən etmək xüsusi biliklər tələb edir, halbuki çoxları bu biliklərin minimal səviyyəsindən məhrumdur. Sorğuya cəlb edilmiş şəxslərin yəddidə birinin bu sualın cavabından yayınması təəccüblü deyil. Bununla belə, respondentlərin təxminən yarısı hesab edir ki, məhz qanunların naqisliyi korrupsiya üçün şərait yaradır. Onların beşdə biri isə əmindir ki, korrupsiyaya şərait yaranan ziddiyyətli normalar qanunvericilik aktlarına bilərəkdən salınıb.

AZƏRBAYCANDA KORRUPSIYAYA QARŞI MÜBARİZƏ PERSPEKTİVLƏRİ HAQQINDA

B 11. Azərbaycanada korrupsiyaya qarşı mübarizə nə vaxt başlanacaq?

Диаграм 18

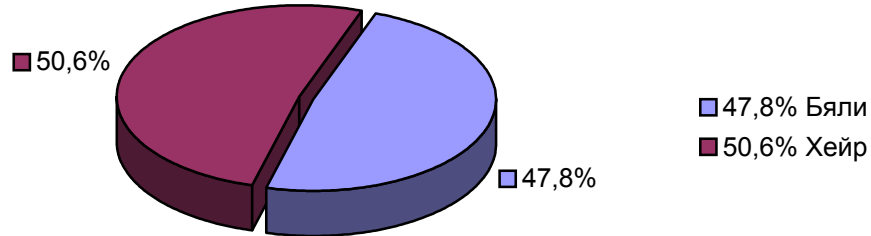

Şerti olaraq korrupsiya ilə mübarizənin yaxın vaxtlarda, ya növbəti 3-5 ildə başlanacağını düşünen respondentlərin optimist hissəsinin sayı bu mübarizənin heç vaxt başlanmayacağını, ya uzaq gələcəkdə onun baş verəcəyini düşünen pessimistləri xeyli üstələyir. Optimistlərlə pessimistlər arasındakı bu böyük fərq insanlارın daim yaxşıya ümidli olması ilə izah etmək olar. Eyni zamanda buna anti-korrupsiya tədbirlərinin aktuallaşmasına ictimai sifarişin olması kimi də yanaşmaq olar.

Korrupsiya ilə mübarizə haqqında qanun

B 12. Milli Məclisin Korrupsiya ilə mübarizə haqqında qanun qəbul etməsindən xəbəriniz varmı?

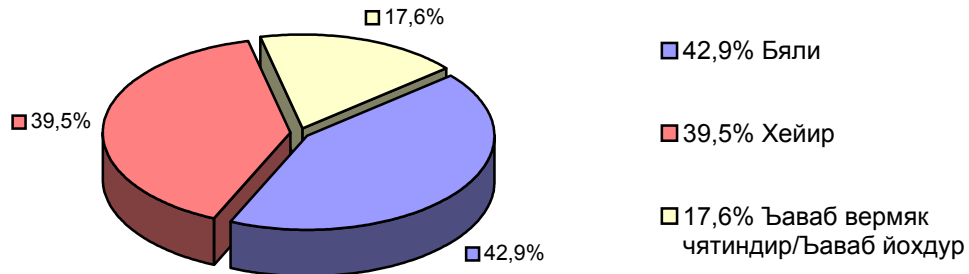
Диаграм 19

Nəzərə alsaq ki, aktual olmasına baxmayaraq, respondentlər digər problemlərə nisbətən korrupsiyaya az əhəmiyyət verirlər, onda Milli Məclisin Anti-korrupsiya haqqında qanun qəbul etməsindən onların yarısının xəbərdar olması heç də pis hal sayılmamalıdır. Amma ictimai fikrin və ictimai fəallıq mexanizmlərinin bu istiqamətə yönəldilməsi baxımından vəziyyətə nikbin yanaşmaq olmur.

B13. Bu qanun həyata keçəcəkmı?

Диаграм 20

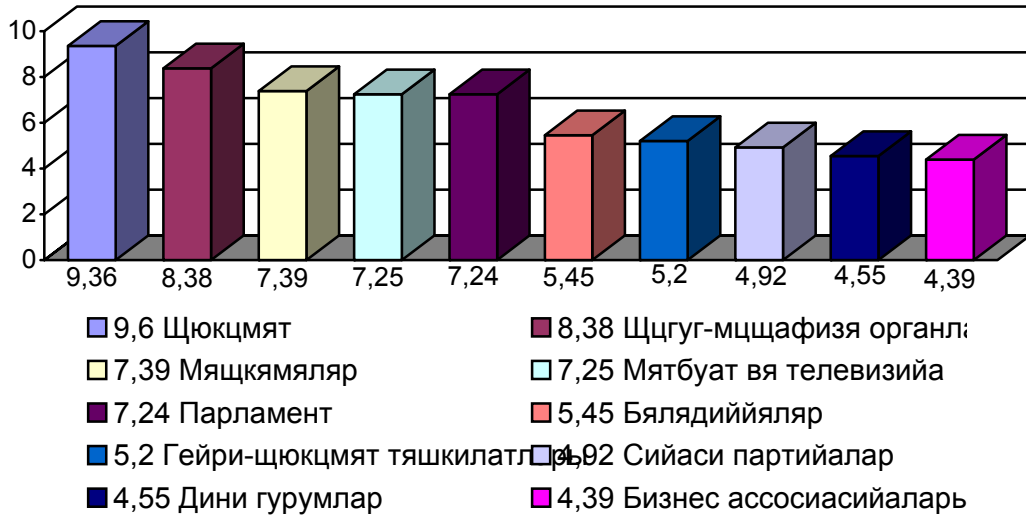

Sadə sakin üçün bu suala cavab vermək asan deyil, odur ki, respondentlərin bir hissəsi onu cavablandırmaqdan yayınıb. Qalanlarının fikirləri təxminən yarı-yarıya bölünüb. Əgər nəzərə alsaq ki, əvvəlki suala cavabda respondentlərin təxminən yarısı anti-korrupsiya qanununun varlığı haqqında məlumatının olmadığını etiraf edir, onda sualın mahiyyəti üzrə cavablandırılmadığı aydın olar. Cavablar, ümumiyyətlə, inama əsaslanır: bəziləri qəbul olunmuş qanunlara inanır, digərləri isə təcrübədən çıxış edərək hətta yaxşı qanunların çoxusunun kağız üzərində qaldığını düşünür.

KORRUPSIYAYA QARŞI MÜBARİZƏYƏ KİM BAŞÇILIQ ETMƏLİDİR?

B 14. Korrupsiyaya qarşı mübarizəyə hansı strukturlar başçılıq etməlidir?

Диаграм 21

Respondentlərə korrupsiyaya qarşı mübarizədə əsas dövlət və ictimai institutların oynayacağı rolu 1-10 ballıq şkala üzrə (1 – ən kiçik rol, 10 – ən böyük rol) qiymətləndirmək təklif olundu. Bu sual sorğu iştirakçıları arasında canlanma yaratdı, onların çox az hissəsi (1,4%) cavabdan yayındı. Respondentlərin böyük əksəriyyəti korrupsiyaya qarşı mübarizədə birinciliyi hökumətə verib. Daha sonra hüquq-mühafizə orqanları və məhkəmələr gəlir. Qanunvericilik orqanı olan, eyni zamanda xalqı təmsil edən parlament, KİV-lə bir sıradadır, amma balı kifayət qədər yüksəkdir.

Birbaşa dövlət hakimiyyətinə daxil olmayan ictimai institutların (partiyalar, bələdiyyələr, QHT-lər, dini və biznes strukturları) rolunu respondentlər dövlət orqanlarına nisbətən aşağı balla qiymətləndiriblər.

Sorğuda iştirak etmiş hər 10 respondentdən biri öz təşəbbüsü ilə korrupsiyaya qarşı mübarizəyə şəxsən Prezidentin başçılıq etməli olduğunu göstərib. Respondentlərin cavablarının bu cür düzümü, bir tərəfdən, obyektiv gerçəkliyi əks etdirir, yəni korrupsiyaya qarşı effektiv mübarizəyə hökumət, hüquq-mühafizə orqanları və birbaşa dövlət başçısının rəhbərlik etməməsi ağıla sığmır. Eyni zamanda respondentlərin cavabları cəmiyyətin özünün korrupsiya ilə mübarizə prosesindən müəyyən mənada yayınmasını göstərir, yəni məsuliyyət yükünü hakimiyyətin üstünə yıxmaq simptomu ortaya çıxır.

B 16. Müxtəlif hökumət strukturları və başqa institutlara inanırsınız mı?

Sorğu gedişində tək cəmiyyət respondentlərin fikrinə görə korrupsiyaya qarşı mübarizə aparmalı olan strukturları müəyyən etmək vacib deyildi, həm də onlara ictimai etimadın səviyyəsini, yəni əhalinin fikrincə bu strukturların korrupsiya ilə mübarizə etmək bacarığını aydınlaşdırmaq lazım idi. Aşağıdakı cədvəllərdə ankete daxil edilmiş dövlət və ictimai institutlara münasibətdə bildirilmiş etimad səviyyəsi haqqında respondentlərin cavabları verilir.

Cədvəl 1

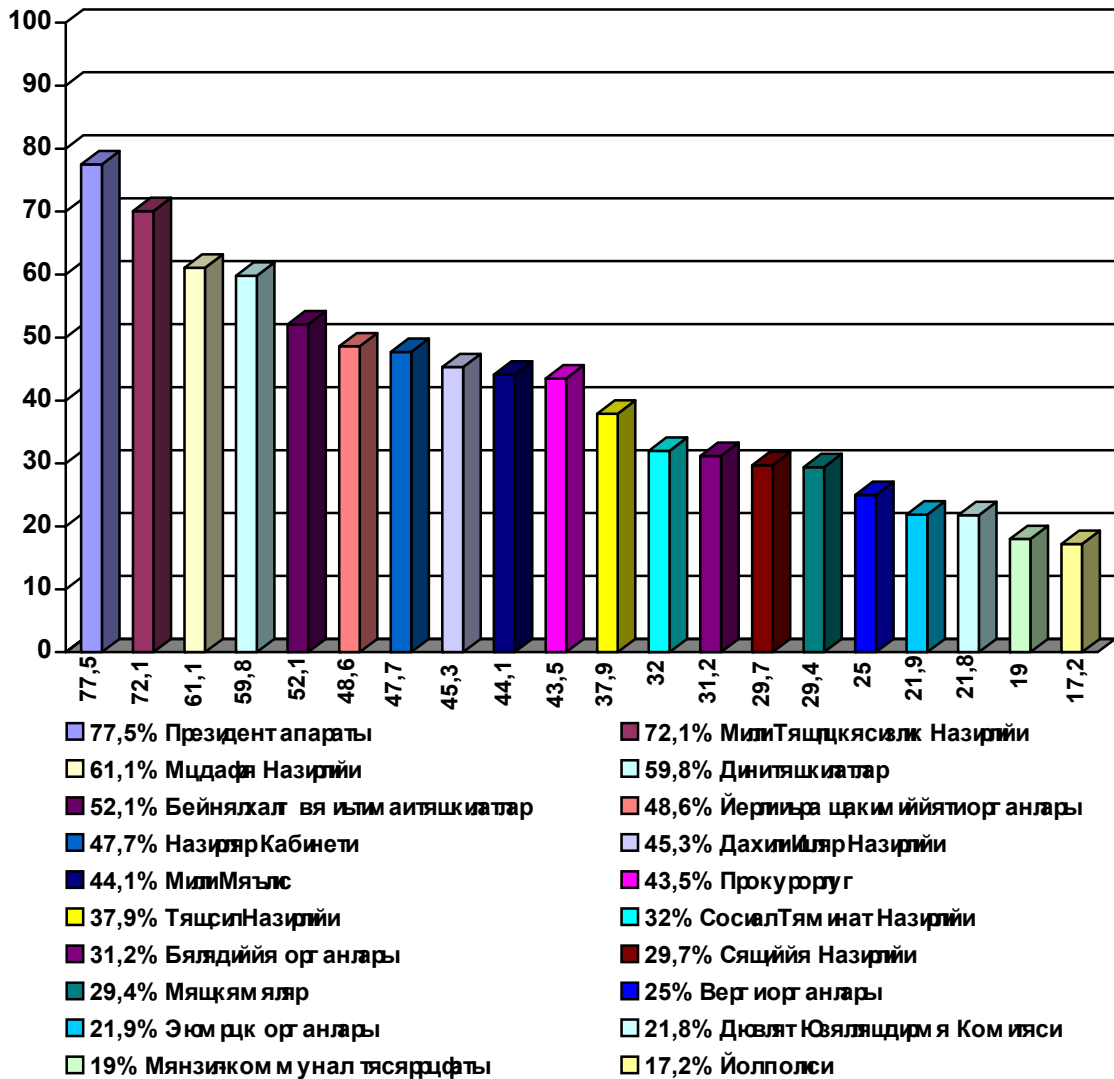
	Tamamilə	Müəyyən	Müəyyən	Tamamilə	Cavab
--	----------	---------	---------	----------	-------

Юлкядя коррупсийа сывийясинин гиймятляндирилмасы:
Азярбайъанда иътимаи фикрин арашдырылмасы

	etibar edirəm (%)	dərəcədə etibar edirəm (%)	dərəcədə etibar etmirəm (%)	etibar etmirəm (%)	verməyəк cətindir/cavab yoxdur (%)
Prezident Aparatı	30,0	47,5	12,5	6,2	3,8
Milli Məclis	10,8	33,3	27,2	24,3	4,4
Nazirlər Kabineti	10,6	37,1	30,6	15,3	6,4
Yerli icra hakimiyyəti orqanları	10,0	38,6	28,1	20,5	2,8
Məhkəmələr	6,5	22,9	33,4	33,9	3,3
Gömrük orqanları	3,2	18,7	27,8	35,4	14,9
Yol polisi	2,4	14,8	34,8	42,6	5,4
Daxili İşlər Nazirliyi	8,2	37,1	29,8	20,7	4,2
Vergi orqanları	4,3	20,7	32,5	29,7	12,8
Dövlət Özəlləşdirmə Komitəsi	3,7	18,1	30,9	27,2	20,1
Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi	26,0	46,1	13,7	7,0	7,2
Prokurorluq	10,4	33,1	31,0	20,9	4,6
Müdafiə Nazirliyi	19,2	41,9	22,1	14,5	2,3
Mənzil-kommunal təsərrüfatı	3,0	16,0	31,6	29,8	19,6
Təhsil Nazirliyi	7,9	30,0	34,5	26,2	1,4
Səhiyyə Nazirliyi	5,4	24,3	35,1	33,9	1,3
Bələdiyyə orqanları	5,8	25,4	32,4	25,8	10,6
Beynəlxalq və ictimai təşkilatlar (QHT)	13,2	38,9	15,2	7,1	25,6
Dini təşkilatlar	17,7	42,1	20,3	14,6	5,3
Sosial Təminat Nazirliyi	5,1	26,9	32,8	30,4	4,8

Aşağıda verilmiş diaqramda azalan qaydada dövlət və ictimai institutlara münasibətdə etimad səviyyəsi (tam, ya qismən) əks olunub.

Дияграм 22

Respondentlərin cavablarının düzümündən görüldüyü kimi, ən çox Prezident Aparatı və Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinə etibar edilir (70%-dən artıq). İkinci, şərti olaraq orta etibar qrupuna (50-60% intervalında) Müdafiə Nazirliyi, eləcə də dini təşkilatlar və QHT-lər daxildir. Üçüncü qrupa daxil olan Milli Məclis, Nazirlər Kabineti, yerli hakimiyyət orqanları, prokurorluq, sosial təminat və təhsil orqanları, DİN və bələdiyyələr kimi dövlət orqanlarına etibar səviyyəsi son dərəcə aşağıdır (30-50%). Nəhayət, dördüncü qrupa daxil olan məhkəmələr, vergi, gömrük, mənzil-kommunal təsərrüfatları, yol polisi, səhiyyə və Özəlləşdirmə Komitəsinə ictimai fikirdə açıq-aydın inamsızlıq var (30%-dən az).

Ziddiyyətli mənzərə yaranır. Bir tərəfdən, respondentlər tamamilə əsaslı şəkildə hesab edir ki, korrupsiya ilə mübarizəyə hökumət və hüquq-mühafizə orqanları başçılıq etməlidir, digər tərəfdən, onlara o qədər də etibar etmirlər. Aşağıdakı məqamlar bu ziddiyyətli yanaşmanı izah edə bilər. Nəzərə alınmalıdır ki, insanlar bu prosesdə təşəbbüsün və ona rəhbərliyin dövlət başçısı və onun aparatında olmasını istəyirlər, lakin eyni zamanda onlar hakimiyyət strukturlarının və hüquq-mühafizə orqanlarının təmizlənməsini, cəmiyyətin onlara etimadının qayıtmasını gözləyir. Yalnız bundan sonra, onların fikrincə, bu orqanları korrupsiyaya qarşı ümumi mübarizəyə cəlb etmək olar.

KORRUPSIYA İLƏ MÜBARİZƏ TƏDBİRLƏRİ HAQQINDA

B 15. Sizin fikrinizcə, ölkəmizdə korrupsiya sahəsində situasiyaya hansı tədbirlər əsaslı təsir edə bilər?

Cədvəl 2

Görüləcək tədbirlərin adları	Orta bal
Korrupsiyaya görə cinayət və inzibati məsuliyyətin sərtləşdirilməsi	8,88
Korrupsiya ilə mübarizə üzrə xüsusi ümummilli proqramın qəbul edilməsi və həyata keçirilməsi və korrupsiya ilə mübarizə üzrə xüsusi orqanın yaradılması	8,82
Dövlət idarəetmə sistemində şəffaflığın gücləndirilməsi	8,28
Daha çox korrupsiyalaşmış məmurların yeni kadrlarla əvəz edilməsi	8,19
Dövlət idarəetmə sisteminin islahatı	7,94
Əhalinin maarifləndirilməsi və korrupsiyaya qarşı ictimai ikrahın formalaşdırılması	7,69
Məhkəmə islahatının aparılması və müstəqil məhkəmələrin yaradılması	7,52
Dövlət sektorundakı maaş və təqaüdlərin özəl sektordakı ilə müqayisə olunan səviyyəyə çatdırılması	7,26
Məmurların gəlirlərinin hər il bəyannamədə göstərilməsi və onların dərc edilməsi qaydasının tətbiq edilməsi	7,02
Rüşvət verilməsinə görə məsuliyyətin aradan qaldırılması	4,69

Respondentlərə korrupsiya ilə mübarizə sahəsində tədbirləri əhəmiyyət dərəcəsinə görə 1-10 ballıq şkala (1- ən az əhəmiyyətli, 10 – ən çox əhəmiyyətli) üzrə qiymətləndirmək təklif edilmişdi. Bu sual da respondentlərin canlı reaksiyasına səbəb oldu (cavabdan respondentlərin yalnız 1,4%-i yayındı). Korrupsiyanın qarşısını almağa yönəlmiş bütün tədbirləri (rüşvət verənlərin məsuliyyətdən azad edilməsi istisnadır) respondentlərin birmənalı şəkildə dəstəkləməsi diqqəti çəkir.

Respondentlər ən çox korrupsiyaya görə cinayət və inzibati məsuliyyətin artırılması, eləcə də ümummilli anti-korrupsiya proqramı və bu məqsədlə xüsusi orqanın yaradılması təklifini bəyənmişlər. Bu, daha çox sovet mentalitetinin qalığı kimi, cəzaların artırılması və komanda-bürokratik tədbirlərin tətbiqi vasitəsilə bütün problemləri həll etmək istəyində özünü göstərir.

Sevindiricidir ki, dövlət idarəçiliyi sistemində islahatların aparılması və şəffaflığın təmini, müstəqil məhkəmələrin yaradılması, dövlət sektorunda əmək haqqı və pensiyaların artırılması, məmurlar üçün illik gəlir deklarasiyaları qaydasının tətbiqi və s. kimi inkişaf etmiş demokratik ölkələrin təcrübəsindən çıxan tədbirlər yuxarıda göstərilmiş təkliflərdən azca geridə qalır. Respondentlərin böyük dəstəyini qazanmış korrupsiyaya qurşanmış məmurların əvəzlənməsi, əhalinin maarifləndirilməsi və məlumatlandırılması təklifləri əski sovet-kommunist xarakterli görünə bilər, amma həqiqən də bu təkliflərin əhəmiyyəti indi də itməyib.

RESPONDENTLƏRİN TƏSƏVVÜRÜNDƏ MÜXTƏLİF XİDMƏTLƏR MÜQABİLİNDƏ TƏLƏB EDİLƏN RUŞVƏT VƏ ONUN TEZLİYİ

C 1. Sizin kimi adamlar gündəlik həyatda tez-tezmi korrupsiya halları ilə üzləşir?

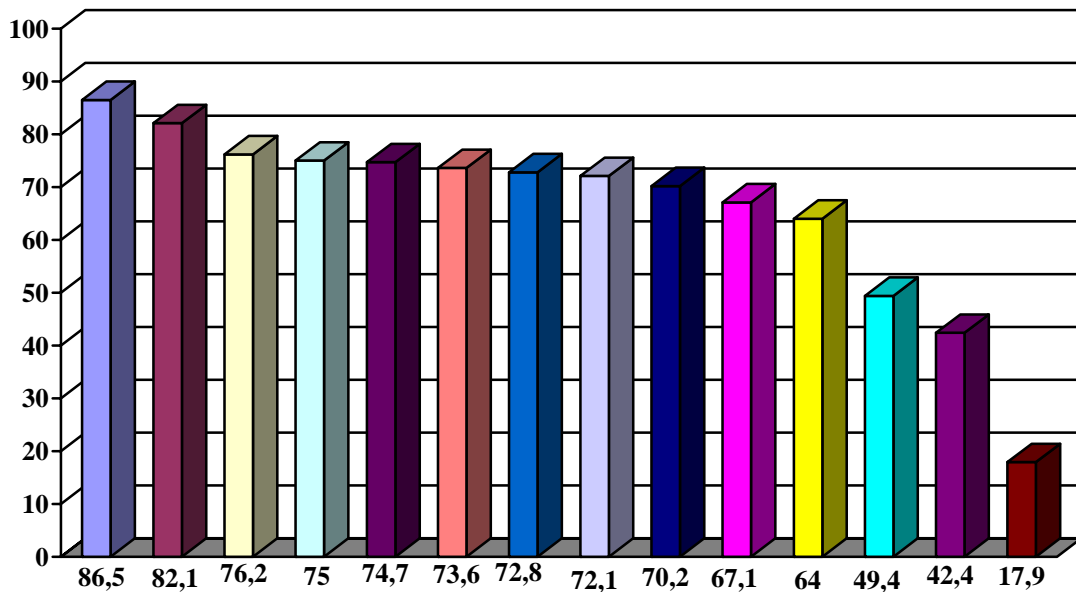
C1 və C 2 sualları müxtəlif strukturların (onların göstərdiyi xidmətlər aşağıda sıralanıb) korrupsiyalaşması haqqında cəmiyyətdə yaranmış təsəvvürləri ortaya çıxarmağa yönəlib.

Cədvəl 3

Xidmətlərin adları	Rastlaşmır	Nadir hallarda	Aradabir	Yeterinje tez-tez	Çox tez-tez	Cavab verməyək çətindir/Cavab yoxdur
Yerli icra hakimiyyəti orqanlarından yardım almaq	22,1	19,2	24,6	17,8	7,0	9,3
Məhkəmədə ədalətə nail olmaq	7,3	14,1	27,4	26,4	19,0	5,8
Avtomobil müfəttişliyi ilə münasibətləri tənzimləmək	3,6	7,9	20,7	35,3	26,1	6,4
Polisdən kömək almaq və polis tərəfindən qorunmaq	7,4	14,6	25,7	32,6	16,7	3,0
Mənzil almaq və (və ya) mənzil üçün hüquqi sənədləri rəsmiləşdirmək	6,2	13,0	22,2	28,1	16,8	13,7
Hərbi xidmətə çağırılmaq	8,0	14,0	20,2	28,7	25,8	3,3
Mənzillin təmiri və ya istismarı üzrə xidmətlərdən istifadə etmək	9,0	16,6	25,2	23,6	15,2	10,4
Təhsil sisteminin xidmətləri	8,3	18,1	22,5	27,3	22,3	1,5
Tibbi xidmət	3,4	9,7	18,5	34,8	33,2	0,4
Torpaq sahəsi almaq və ya onun üçün hüquqi sənədləri rəsmiləşdirmək	6,3	14,2	19,2	28,9	22,1	9,3
Beynəlxalq və ya yerli QHT-dən humanitar və ya digər yardım almaq	34,7	18,5	11,0	4,5	2,4	28,9
Dini xidmətlərdən istifadə etmək	30,0	21,9	19,2	13,9	9,3	5,7
Sosial təminat xidmətləri	7,0	14,0	26,3	29,1	20,8	2,8
Dövlət sektorunda işə düzəlmək	8,6	10,7	15,5	23,7	34,4	7,1

Aşağıdakı diaqramda müxtəlif xidmətlərin müqabilində, respondentlərin fikrinə görə, tələb edilən rüşvətin tezliyi azalma qaydasında əks olunub. Bu zaman "hərdənbir", "tez-tez" və "lap tez-tez" hüdudunda müsbət cavablar ümumiləşdirilib.

Диаграм23

- 86,5% Tibbi xidmət
- 82,1% Avtomobil müfəttişliyi ilə münasibətləri tənzimləmək
- 76,2% Sosial təminat xidmətləri
- 75,0% Polisdən kömək almaq və polis tərəfindən qorunmaq
- 74,7% Hərbi xidmətə çağırılmaq
- 73,6% Dövlət sektorunda işə düzəlmək
- 72,8% Məhkəmədə ədalətə nail olmaq
- 72,1% Təhsil sisteminin xidmətləri
- 70,2% Torpaq sahəsi almaq və ya onun üçün hüquqi sənədləri rəsmiləşdirmək
- 67,1% Mənzil almaq və (və ya) mənzil üçün hüquqi sənədləri rəsmiləşdirmək
- 64,0% Mənzillin təmiri və ya istismarı üzrə xidmətlərdən istifadə etmək
- 49,4% Yerli icra hakimiyyəti orqanlarından yardım almaq
- 42,4% Dini xidmətlərdən istifadə etmək
- 17,9% Beynəlxalq və ya yerli QHT-dən humanitar və ya digər yardım almaq

Rüşvət tələbinin tezliyi “bəzən”, “tez-tez” və “çöz tez-tez” şkalası ilə qiymətləndirilib. Cavabların düzümündən aydın olur ki, korrupsiya beləsi ictimai həyatın bütün sahələrini bürüyüb, hətta gözlənilməyən sahələrdə, məsələn, QHT-lərdə belə var. Diqqəti cəlb edən odur ki, respondentlər birinciliyi ən insani sahəyə – səhiyyə sisteminə veriblər. İkinci yer dünyada korrupsiyanın ən çox yayıldığı və artıq heç kəsi təəccübləndirməyən yol polisində verilib.

İctimai fikirdə nisbətən az korrupsiyaya uğramış sahə sayılan icra hakimiyyətinə gəldikdə, respondentlərin cavabında ziddiyyət yaranır. Bir tərəfdən, ictimai fikirdə icra hakimiyyəti nisbətən az korrupsiyalaşmış sahə sayılır. Digər tərəfdən, respondentlər icra hakimiyyətinin tərkib hissəsi olan sahələrdə korrupsiyanın yüksək səviyyədə olduğunu göstərir. Respondentlərin 70%-indən çoxunun dövlət qulluğuna işə qəbulun rüşvət hesabına başa gəldiyini göstərməsi şərhe yeri qoymur. Təbii, əhali yuxarıda adı çəkilmiş təşkilatlarla müxtəlif tezlikdə baş-baş gəlir və bu, şübhəsiz, respondentlərin fikirlərinə müəyyən təsir edir. Lakin şəxsi təcrübədən başqa respondentlər həm də qohumlarının, yaxın-uzaq tanışlarının söhbətləri, eləcə də KİV materialları əsasında fikir söyləyirlər.

C 2. Sizcə, aşağıdakı strukturlardan rüşvətsiz kömək almaq, ya onların xidmətindən istifadə etmək olarmı?

C1 anketi müxtəlif xidmətlərin müqabilində tez-tezmi rüşvət tələb edirlər sualına cavab axtarmağa imkan verirsə, C 2-nin sualı rüşvətsiz müəyyən xidmətdən istifadə etmək, yəni rüşvət tələbinə müqavimət göstərmək ehtimalını müəyyənləşdirmək məqsədi daşıyır.

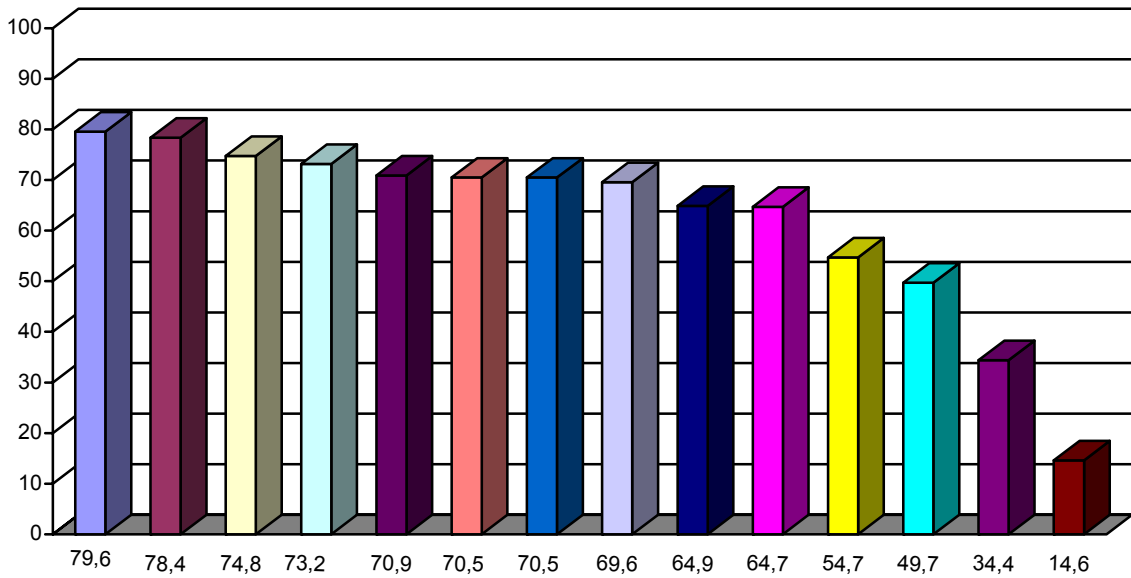
Cədvəl 4

Xidmətlərin adları	Bəli	Xeyr	Cavab vermək çətinidir/Cavab yoxdur
Yerli icra hakimiyyəti orqanlarından yardım almaq	40,6	49,7	9,7
Məhkəmədə ədalətə nail olmaq	23,3	70,5	6,2
Avtomobil müfəttişliyi ilə münasibətləri tənzimləmək	12,8	79,6	7,6
Polisdən kömək almaq və polis tərəfindən qorunmaq	30,8	64,9	4,3
Mənzil almaq və (və ya) mənzil üçün hüquqi sənədləri rəsmiləşdirmək	16,0	70,9	13,1
Hərbi xidmətə çağırılmaq	23,9	69,6	6,5
Mənzillin təmiri və ya istismarı üzrə xidmətlərdən istifadə etmək	25,7	64,7	9,6
Təhsil sisteminin xidmətləri	42,8	54,7	2,5
Tibbi xidmət	18,5	78,4	3,1
Torpaq sahəsi almaq və ya onun üçün hüquqi sənədləri rəsmiləşdirmək	15,3	74,8	9,9
Beynəlxalq və ya yerli QHT-dən humanitar və ya digər yardım almaq	53,2	14,6	32,2
Dini xidmətlərdən istifadə etmək	59,3	34,4	6,3
Sosial təminat xidmətləri	24,2	70,5	5,3
Dövlət sektorunda işə düzəlmək	17,1	73,2	9,7

Aşağıda verilmiş diaqram azalan qaydada respondentlərin fikrinə görə rüşvətsiz hansısa xidmətdən istifadənin mümkün olmadığını əks etdirir.

Юлкядя коррупсийа сывийясинин гиймятляндирилмяси:
Азярбайъанда иътимаи фикрин арашдырылмасы

Диаграм 24

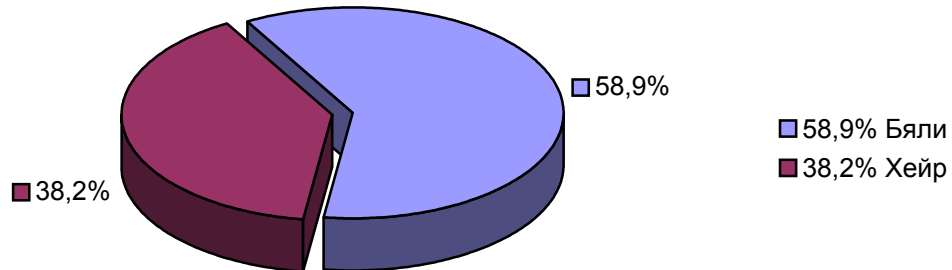
- 79,6%** Автомобил мүфәттишлийи илә мүнәсәбәтләри тәнзилләмәк
- 78,4%** Тибби хидмәт
- 74,8%** Торпақ сәһәси алмақ вә яа онун үчүн һүқуқи сәнәдләри рәсмиләшдирмәк
- 73,2%** Дөвләт секторунда ишә дүзәлмәк
- 70,9%** Мәнзил алмақ вә (вә яа) мәнзил үчүн һүқуқи сәнәдләри рәсмиләшдирмәк
- 70,5%** Социал тәминат хидмәтләри
- 70,5%** Мәһкәмәдә әдәләтә nail олмақ
- 69,6%** Һәрби хидмәтә çağырылмақ
- 64,9%** Полисдән көмәк алмақ вә полис тәрәfindән қорунмақ
- 64,7%** Мәнзилин тәмири вә яа истисмары үзрә хидмәтләрдән истифадә етмәк
- 54,7%** Тәһсил системинин хидмәтләри
- 49,7%** Yerli икра һакимиййәти орқанларыннан yardım алмақ
- 34,4%** Дини хидмәтләрдән истифадә етмәк
- 14,6%** Бейнәлхалқ вә яа yerli QHT-dән һуманитар вә яа digәр yardım алмақ

Respondentlärin cavablarınin дүзүмү гөстәрир ки, әдәтән рüşвәтсиз һеç бир хидмәдән истифадә етмәк мүмкүн дејил. С.1-ин сүалинда олуғу ки, бурада да yol полиси вә сәһиййә системи "лидерлик" едир. Тәһсил системи вә дини тәшкәтләр сәһәсиндә марәқли мәнзәрә яаранир. Бу, әслиндә рüşвәтхорлуға мүқавимәтин мүмкүн олуғу ики yeganә секторду. Рüşвәтхорлуқ еһтимәли 72,1% олан тәһсил системиндә, мүрәциәтләрин yalnız 54,7%-дә рüşвәтсиз һеç бир хидмәдән истифадә етмәк олмаз. Дини хидмәт гөстәрән vaxt мүрәциәтләрин 42,4%-дә рüşвәт истәйирләр, рüşвәтсиз исе сәми 34,4%-индә хидмәдән истифадә етмәк олар. Дини хидмәтләр вә QHT һалларинда коррупсийанin nisbәтән ашағи сәвиййәдә оласы дејил, бурада да рüşвәтин yayılması diqqәti çәkir.

ŞƏXSİ KORRUPSIYA TƏCRÜBƏSİ

C 3 Siz, ya ailə üzvləriniz rüşvət tələbi ilə rastlaşmışsınız?

Диаграм 25

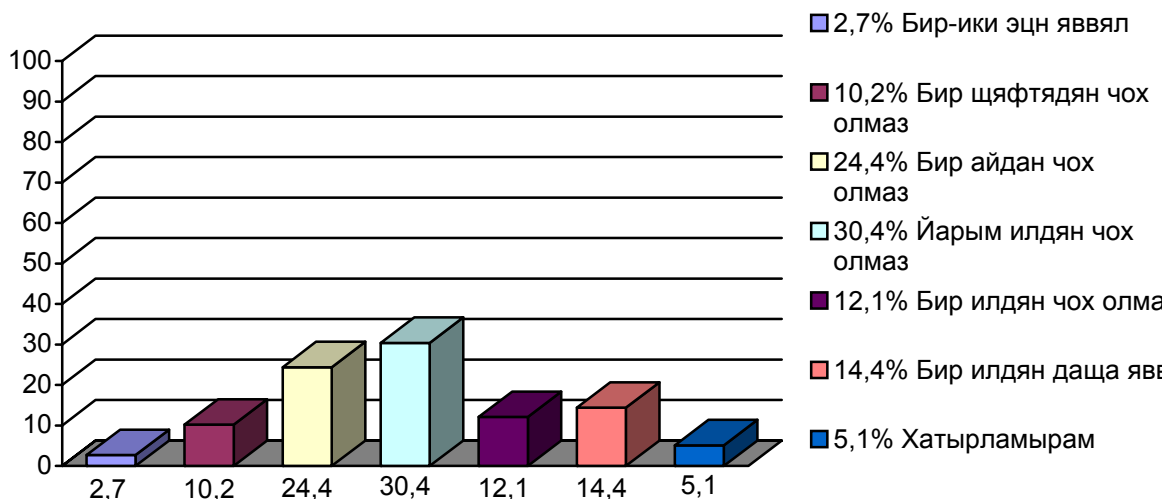

Cavabların düzümündən görüldüyü kimi, respondentlərin əksəriyyəti, ya onların ailə üzvləri gündəlik şəxsi problemlərini həll edən vaxt birbaşa korrupsiya ilə üzləşiblər. Bununla belə demək olar ki bütün ölkə əhalisinin elliklə korrupsiya praktikasına cəlb olunması haqqında təsəvvürlər təsdiq edilmədi. Bu suala cavabdan yayınanlar, ya onu cavablandırmaqda çətinlik çəkənlərin də sayı çox olmadı.

C 4. Xahiş edirik, yadınıza salın, axırncı dəfə bu, nə vaxt olub?

Bu sual o adamlara verildi ki, onlar, ya da onların ailə üzvləri, yəni respondentlərin 58,9 %-i rüşvət tələbi ilə rastlaşmışdılar (bu suala cavabda onların sayı 100% kimi göstərilib).

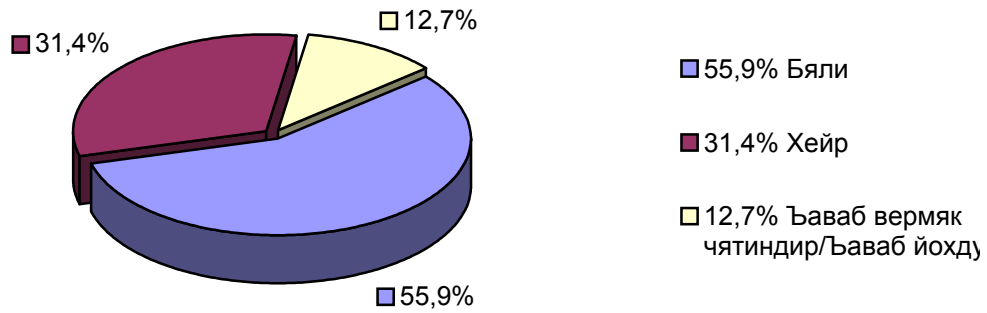
Диаграм 26

Yuxarıdakı C 3 sualına müsbət cavab vermiş şəxslər çox tez-tez korrupsiya halları ilə rastlaşmalı olurlar.

С 5. Xahiş edirəm deyin, problemi həll etmək üçün Siz, ya ailə üzvünüz rüşvət (hədiyyə, xidmət göstərmək) verməyə hazırsınız mı?

Диаграм 27

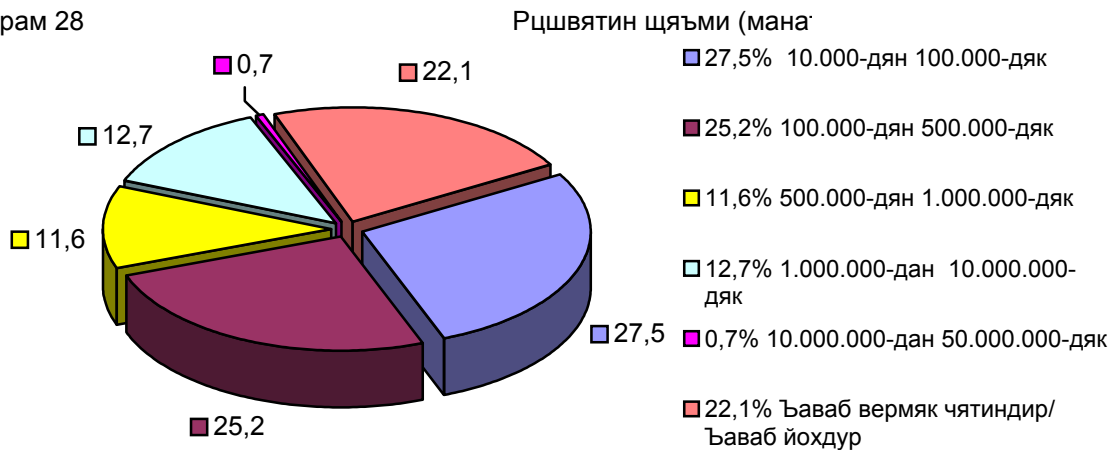

Cavabların düzümündən görüldüyü kimi, respondentlərin yalnız üçdə birindən də azı prinsip etibarilə öz problemini həll etmək üçün əsasən maliyyə imkanı olmaması üzündən rüşvətxor məmurla sövdələşmədən imtina edir, halbuki onların yarısı sövdələşməyə hazırdı, 12,7% isə cavabdan yayınır. Müvafiq olaraq, Azərbaycan cəmiyyətində ümumi atmosfer korrupsiya barədə giley-güzara baxmayaraq, ona qarşı qəti mübarizəyə hazır deyil, korrupsiya ilə barışıldığını göstərir.

С 6. Xahiş edirəm deyin, Siz, ya ailə üzvlərinizdən biri rüşvətə (hədiyyə, xidmət) nə qədər pul xərcləyə bilərdi?

Bu sual hamıya verilmədi, С.5 sualını cavablandırmış şəxslərə, yəni sorğuya cəlb edilmiş adamların 55,9 %-ə verildi (sualı cavablandırان vaxt onlar 100 %-lə təmsil olunublar).

Диаграм 28

Respondentlərin cavablarından görüldüyü kimi, ödənilmiş rüşvətlərin yarısından çoxunun miqdarı orta hesabla 500 000 manatı keçmir (təxminən 100 ABŞ dolları). Bu məbləğ isə 4 nəfərdən ibarət orta statistik Azərbaycan ailəsinin təxminən minimum aylıq gəlirinə bərabərdir.

RESPONDENTLƏRİN ŞƏXSİ TƏCRÜBƏSİNƏ ƏSASƏN MÜXTƏLİF XİDMƏTLƏR MÜQABİLİNDƏ ÖDƏNİLMİŞ RÜŞVƏTİN SÜRƏKLİYİ

**C 7. Aşağıda sadalananlara görə Siz, ya Sizin ailə üzvü rüşvət veribmi?
C 8. Əgər hə, onda Siz problemin həllindən razı qaldınızımı?**

C 1 və C 2 sualları müxtəlif strukturların (onların göstərdiyi xidmətlər aşağıda sadalanıb) korrupsiyalaşma səviyyəsinə münasibətdə cəmiyyətdə yaranmış təsəvvürləri müəyyən etməyə yönəlmişdisə, C.7 və C.8 sualları insanların bu sahələrdə şəxsi təcrübəsini aşkar etməyə xidmət edir. Müxtəlif təşkilatlarla təmasların tezliyindən asılı olaraq ictimai fikirdə gerçəkliyə uyğun gəlməyən stereotiplər yarana bilər. Odur ki, həm qiymətləndirici, həm də korrupsiya sahəsində şəxsi təcrübəni əks etdirən suallar verildi.

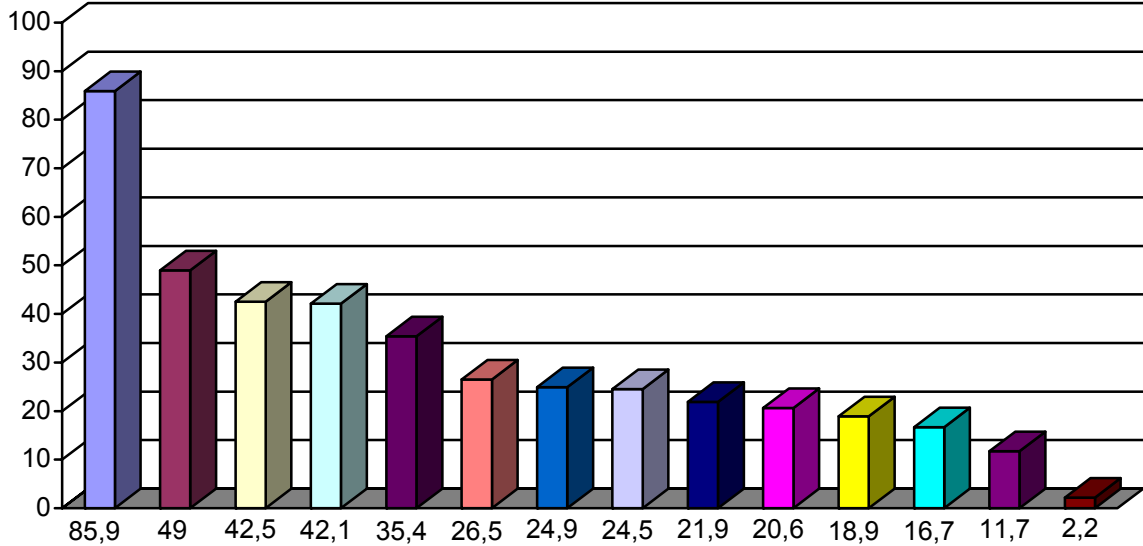
C 7. sualı respondentlərin hamısından soruşulmayıb, C.3 və C.5 suallarını müsbət cavablandırmış şəxslərdən, yəni rüşvət tələbilə üzləşmiş, ya rüşvət verməyə meylli adamlardan (onlar respondentlərin 46,1%-ə bərabərdir, amma bu suala cavabda onlar 100%-lə təmsil olunublar) soruşulub. C.8 sualı yalnız C.7-nin müvafiq qrafasındakı suala müsbət cavab vermiş, yəni konkret xidmətdən istifadə edən vaxt korrupsiya ilə şəxsən üzləşmiş respondentə verilmişdir.

Cədvəl 5

Xidmətlərin adları	C7		C8			
	Xeyr (%)	Bəli (%)	Həmçinin (%)			
			Razıyam	Qismən razıyam	Razı deyiləm	Cavab vermək çətindir/Cavab yoxdur
Yerli icra hakimiyyəti orqanlarından yardım almaq	81,1	18,9	35,6	40,2	21,8	2,3
Məhkəmədə ədalətə nail olmaq	88,3	11,7	31,5	38,9	29,6	-
Avtomobil müfəttişliyi ilə münasibətləri tənzimləmək	64,6	35,4	33,7	42,3	23,3	0,6
Polisdən kömək almaq və polis tərəfindən qorunmaq	57,5	42,5	48,5	32,7	18,9	-
Mənzil almaq və (və ya) mənzil üçün hüquqi sənədləri rəsmiləşdirmək	83,3	16,7	48,1	42,9	9,1	-
Hərbi xidmətə çağırılmaq	75,1	24,9	37,4	31,3	30,4	0,9
Mənzilin təmiri və ya istismarı üzrə xidmətlərdən istifadə etmək	73,5	26,5	44,3	32,8	23,0	-
Təhsil sisteminin xidmətləri	51,0	49,0	30,5	43,4	26,1	-
Tibbi xidmət	14,1	85,9	27,8	39,6	32,3	0,3
Torpaq sahəsi almaq və ya onun üçün hüquqi sənədləri rəsmiləşdirmək	79,4	20,6	22,1	29,5	47,4	1,1
Beynəlxalq və ya yerli QHT-dən humanitar və ya digər yardım almaq	97,8	2,2	20,0	20,0	30,0	30,0
Dini xidmətlərdən istifadə etmək	75,5	24,5	53,1	39,8	5,3	1,8
Sosial təminat xidmətləri	57,9	42,1	21,2	39,2	39,2	0,5
Dövlət sektorunda işə düzəlmək	78,1	21,9	35,6	31,7	32,7	-

Ашаğıдакы диаграмда азалан қайдата мұхтәлиф хидмәтләрин мұқабилиндә шәхсән коррупсија halları илә үзләшмәнин тезливи верилir.

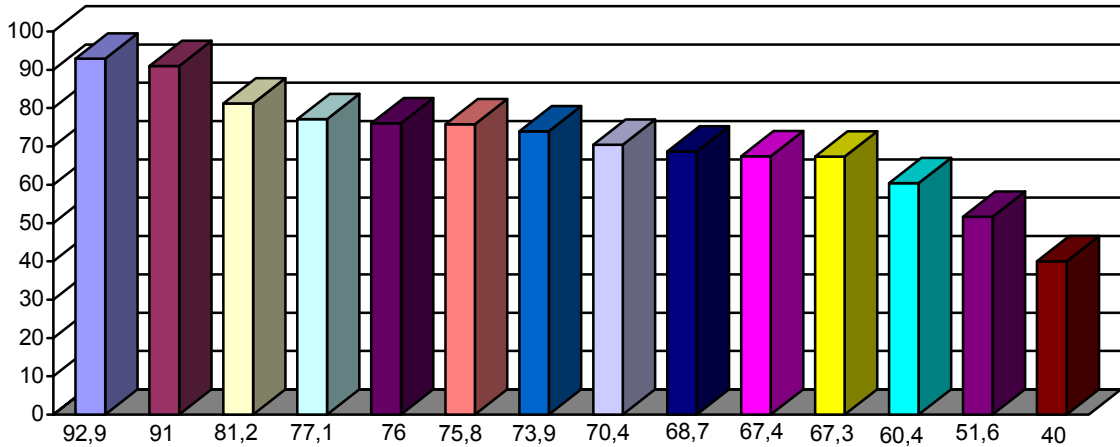
Диаграм 29

- 85,9%** Tibbi xidmət
- 49,0%** Təhsil sisteminin xidmətləri
- 42,5%** Polisdən kömək almaq və polis tərəfindən qorunmaq
- 42,1%** Sosial təminat xidmətləri
- 35,4%** Avtomobil müfəttişliyi ilə münasibətləri tənzimləmək
- 26,5%** Mənzilin təmiri və ya istismarı üzrə xidmətlərdən istifadə etmək
- 24,9%** Hərbi xidmətə çağırılmaq
- 24,5%** Dini xidmətlərdən istifadə etmək
- 21,9%** Dövlət sektorunda işə düzəlmək
- 20,6%** Torpaq sahəsi almaq və ya onun üçün hüquqi sənədləri rəsmiləşdirmək
- 18,9%** Yerli icra hakimiyyəti orqanlarından yardım almaq
- 16,7%** Mənzil almaq və (və ya) mənzil üçün hüquqi sənədləri rəsmiləşdirmək
- 11,7%** Məhkəmədə ədalətə nail olmaq
- 2,2%** Beynəlxalq və ya yerli QHT-dən humanitar və ya digər yardım almaq

Ашаğıдакы диаграмда азалан қайдата рüşвәт вердикдән сонра хидмәтләрдән разиқалма сәвиyyəси әкс олунur.

Диаграм 30

- 92,9%** Dini xidmətlərdən istifadə etmək
- 91,0%** Mənzil almaq və (və ya) mənzil üçün hüquqi sənədləri rəsmiləşdirmək
- 81,2%** Polisdən kömək almaq və polis tərəfindən qorunmaq
- 77,1 %** Mənzilin təmiri və ya istismarı üzrə xidmətlərdən istifadə etmək
- 76,0%** Avtomobil müfəttişliyi ilə münasibətləri tənzimləmək
- 75,8%** Yerli icra hakimiyyəti orqanlarından yardım almaq
- 73,9%** Təhsil sisteminin xidmətləri
- 70,4%** Məhkəmədə ədalətə nail olmaq
- 68,7%** Hərbi xidmətə çağırılmaq
- 67,4%** Tibbi xidmət
- 67,3%** Dövlət sektorunda işə düzəlmək
- 60,4%** Sosial təminat xidmətləri
- 51,6%** Torpaq sahəsi almaq və ya onun üçün hüquqi sənədləri rəsmiləşdirmək
- 40,0%** Beynəlxalq və ya yerli QHT-dən humanitar və ya digər yardım almaq

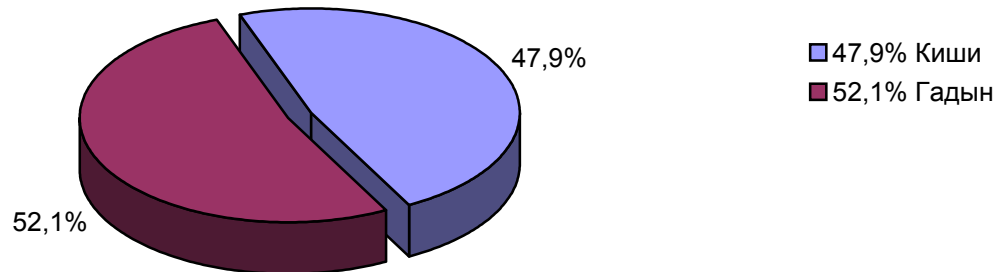
Respondentlər şəxsi təcrübələrində müxtəlif sürəklikdə müxtəlif strukturlarla üz-üzə gəlirlər və bu araşdırma respondentlərin şəxsi təcrübəsini ortaya çıxarmaq məqsədi daşıyır. Əvvəlki C.1 və C.2 suallarında olduğu kimi burada da səhiyyə sistemi liderdi (respondentlərin 85,9 %-i şəxsi təcrübələrində bu sahədə korrupsiya ilə üzləşiblər). Göstərmək gərəkdir ki, respondentlərin, məsələn, səhiyyə xidmətinə nisbətən daha az məhkəmə xidməti almağa ehtiyac hiss etmələrinə baxmayaraq, təsəvvür etmək çətindir ki, respondentlərin, ya onların ailə üzvlərinin arasında təhsil sahəsinin xidmətlərindən istifadə edənlər səhiyyə xidmətinə ehtiyacı olanlardan azdır. Təhsil sistemində nisbətən orta, amma çox da yüksək olmayan korrupsiya səviyyəsi, bizim fikrimizcə, ali və orta ixtisas məktəblərinə qəbulun test sistemi ilə izah edilə bilər. Ayrı-ayrı nöqsanlarına baxmayaraq, test sistemi, ümumiyyətlə, əhali ilə məmur aparatı arasında qarşılıqlı münasibətlərin kifayət qədər obyektiv modeli kimi özünü təsdiq etmiş, şəxsiyyət amilinin rolunu, eləcə də xidmətlərin istehlakçıları və onları təqdim edənlər arasında birbaşa kontaktları minimuma endirmişdir. Bundan başqa, bu sistem kompüterləşdirilmiş uçota əsaslanır.

Rüşvət vermiş respondentlərin cavablarının düzümü göstərir ki, adətən onlar problemləri həll olunduğu üçün məmnundurlar. Rüşvət verdikdən sonra xidmətlərdən məmnunluğun ən yüksək səviyyəsi mənzil sahəsi və dini xidmət almaq sahəsində, ən az isə QHT-lər və torpaq sahələrinin ayrılmasilə bağlı məsələlərin həllində özünü göstərir. O kəslər ki rüşvət verə bilmirlər, yaxud vermək istəmirlər, onlar adətən problemlərinin həllinə ümid edə bilmirlər.

III. RESPONDENTLƏR HAQQINDA DEMOQRAFİK MƏLUMATLAR VƏ TƏMSİLİ SEÇMƏ

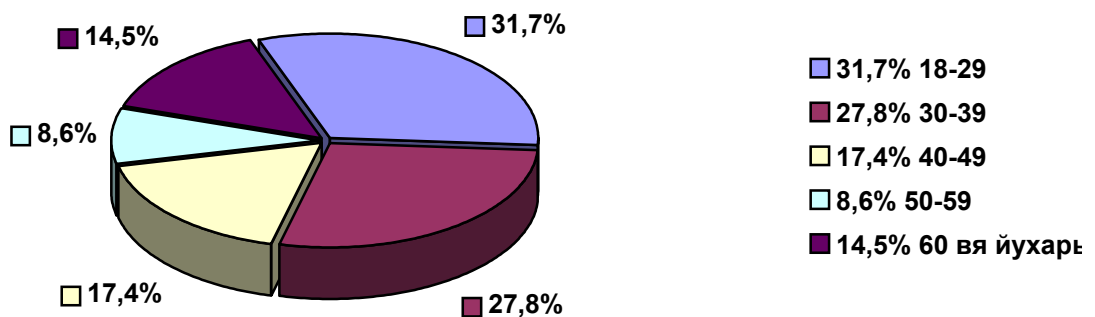
D 1. Respondentlərin cins tərkibi

Диаграм 31

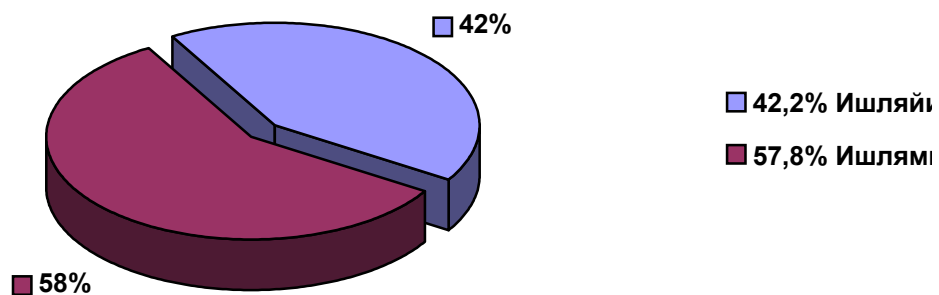
D 2. Respondentlərin yaş tərkibi

Диаграм 32

D 3. Respondentlərin məşğulluğu

Диаграм 33

Məşğulluq üzrə məlumatlar dövlət statistikasы və müstəqil analitiklərin dəyərləndirmələrinə uyğun gəlmir. Azərbaycanda rəsmən işsizlərin sayı əmək qabiliyyətli əhalinin 1 faizinə qədərdir ki, bu da, əlbəttə, obyektiv gerçəkliyi əks etdirmir. Müxtəlif ekspert dəyərləndirmələrinə görə, ölkədə işsizlərin sayı iqtisadi aktiv əhalinin 30-40 faizinə çata bilər. Dəqiq rəqəm göstərmək çətindir, çünki məşğulluğun gizli formalarını və qazanc üçün Rusiya, Ukrayna, Türkiyə, yaxın və uzaq xaricin digər ölkələrinə gedən yüz minlərlə adamın sayını müəyyən etmək asan iş deyil. Amma araşdırmanın nəticəsində əldə edilən işsizlərin çəkisi bütün hallarda ən pessimist rəyləri belə kölgədə qoyur.

D 4 Məşğulluq sahəsi

Cədvəl 6

İşsiz	57,8
Kənd təsərrüfatı	9,6
Sənaye	3,0
Tikinti	2,8
Ticarət	4,9
Xidmət sahəsi	7,1
Təhsil, elm, səhiyyə	11,6
Dövlət idarəetmə orqanları	1,6
Silahlı qüvvələr, polis, hüquq-mühafizə orqanları	0,6
Bank sistemi	0,2
Özünü idarəetmə orqanları	0,2
Nəqliyyat	0,2
Din	0,1
Cavab vermək çətindir/Cavab yoxdur	0,3

D 5. Təhsil səviyyəsi

Cədvəl 7

Təhsilim yoxdur	7	0,7
İbtidai (tam və ya natamam)	34	3,4
Natamam orta, texniki və ya peşə təhsili	65	6,5
Orta texniki (TPM)	68	6,8
Ümumi orta (10 – 11-ci sinif)	455	45,5
Orta ixtisas	198	19,8
Natamam ali	35	3,5
Ali	138	13,8

IV. ARAŞDIRMANIN METODOLOGİYASI

Seçim qaydası

Seçim Azərbaycanın 10 iqtisadi-coğrafi rayonu üzrə aparılıb. Seçimin miqyası - 1000 respondent, onlardan 249-u - Bakıdan. Qalan 751 respondent 48 yaşayış məntəqəsinin sakinləridir.

Cədvəl 8

№	Yaşayış yerlərinin adı	№	Yaşayış yerlərinin adı
1	ş. Bakı	26	k. Xosrov
2	ş. Lənkəran	27	ş. Qazax
3	k. Seybətın	28	k. Çaylı
4	k. Şərəfə	29	k. Kosalar
5	k. Arkivan	30	ş. Şəmkir
6	k. Xoroni	31	k. Sabirkənd
7	k. Separadi	32	ş. Gəncə
8	k. Yolocaq	33	k. Uçtəpə
9	ş. Mingəçevir	34	k. Balçılı
10	k Xavarlı	35	ş. Şəki
11	k Tanrıqular	36	k. Qoxmuq
12	k. Bərdə	37	k. Kiş
13	k. Ceyirli	38	k. Qaxbaş
14	k. Yeni Daşkənd	39	k. Turaclı
15	k. Şoranlı	40	ş. Quba
16	ş. Əli-Bayramlı	41	k. Çiləgir
17	k Aşağı Qaraymanlı	42	k. Xil
18	ş. Səlyan	43	k. Qoçaqlı
19	k. Xıdırlı	44	ş. Sumqayıt
20	k. Çuxanlı	45	k. Novxanı
21	ş. Şamaxı	46	ş. Naxçıvan
22	k. Çarxan	47	k. Sirab
23	k. Çuxuryurd	48	k. Dəmirçi
24	ş. Ağdaş	49	k. Əyci
25	k. Yuxarı Qasil		

Ümummilli səviyyədə seçim

Ümummilli seçim 1999-cu il əhalinin sayım materiallarındakı yaşlı əhalinin (18 yaşdan yuxarı) nisbətində əsasən tərtib edilmişdir. Respondentlərin yerlərdə seçilməsi “marşrut seçimi” prinsipi üzrə təvəkkülü (təsadüfi) xarakterdə olmuş, amma Bakıdan kənarında kişilərin əlavə kvotası müəyyən edilmişdir. Çünki əyalət əhalisinin bu kateqoriyasının xeyli hissəsi qazanc dalınca ölkə xaricinə, əsasən də Rusiyaya gedib. Respondentlərin 57,9%-i şəhər və şəhər tipli qəsəbə sakinləri, 42,1%-i kənd sakinləridir. Bu nisbət, eləcə də respondentlərin yaş və cins üzrə bölünməsi, ümumiyyətlə, ölkə üzrə sonuncu sayımın nəticələrinə uyğun gəlir.

Bu araşdırma həmçinin sayları 780 min olan qaçqınları və müvəqqəti köçkünləri də əhatə edir. Onlarsız araşdırmada bütün təbəqələri təmsil etmək

mümkün olmazdı. Qaçqınların sorğusu Bərdə rayonundakı çadır şəhərciyində, eləcə də Bakı şəhərində onların cəmləşdiyi bəzi yerlərdə aparılıb.

Respondentlərin araşdırmanın mövzusunə reaksiyası

Müsahibələr anonimlik şəraitində “üzbəüz” aparıldı. 2047 görüş oldu, yəni görüşməkdən imtina 1-in 2-yə nisbətində idi. Bu nisbət Azərbaycanda marketing araşdırmaları üzrə orta nisbətə uyğun gəlir. Bu, onu göstərir ki, əhali korrupsiya məsələləri üzrə suallara cavab verməkdən çox da çəkinmir.

Sual anketlərinin tərtibi prinsipi

Korrupsiyanın sosioloji ölçülərinin müəyyənləşdirilməsi iki sual tipindən - qiymətləndirmə və şəxsi korrupsiya praktikasından - ibarət anketlər vasitəsilə aparıldı. Bu zaman sorğunun təşkilatçıları respondentlərin qiymətləndirmə suallarına daha həvəslə cavab vermələrini nəzərə aldılar. Lakin bu yolla əldə edilən məlumatların müqayisə imkanları xeyli məhdud olur. Korrupsiya praktikası haqqında suallar isə daha əhatəlidir, amma respondentlərin çoxu ona elə də həvəslə cavab vermir.

Təşkilatçılar Rusiyanın İNDEM fondunun analoji təcrübəsini nəzərə aldılar. Bu təcrübə göstərdi ki, respondentlərin qiymətləndirmə suallarına cavabları müxtəlif dövlət orqanlarına etimadın olması, ya olmamasına uyğun gəlir. Beləliklə, bu və ya digər institutun korrupsiyalaşma səviyyəsi haqqında respondentlərin fikirləri real vəziyyəti əks etdirməkdən daha çox, insanların bu institutlara münasibətini göstərir. Odur ki, daha etibarlı nəticələr almaq üçün sual anketlərinə ictimai institutlara etimad qiymətləndirən suallarla yanaşı, şəxsi korrupsiya praktikasına aid də suallar salındı.

Araşdırma gedişində “səmimiyyət əmsali” metodu tətbiq edilmədi, çünki şəxsi korrupsiya praktikası bloku C.3 sualı ilə başlanır, o da növbəti suallara cavab verməmək imkanı yaradırdı (bu imkandan respondentlərin 41,1%-i istifadə etdi). Müsahibə aparənlər respondentlərin müsahibə vaxtı davranışları haqqında anketdə qeydlər aparır, xüsusən şəxsi təcrübə blokunu cavablandırmağa meyli olanlar haqqında məlumatlar yazırdılar – respondentlərin 87,2%-i sorğu ilə maraqlanmış, 8,5%-i ona diqqətsiz yanaşmış, yalnız 4,3%-i yorğun, ya tam biganə görünmüşlər. Vətəndaşların əksəriyyəti suallara həvəslə, çəkinmədən cavab verirdi. Hər müsahibəyə orta hesabla 32 dəqiqə sərf edilib.

Araşdırmanın aparılmasına hakimiyyətin reaksiyası

Bakı şəhəri istisna olmaqla bütün rayonlarda müsahibənin təşkili üçün yerli hakimiyyətin dəstəyinə ehtiyac oldu. Müsahibə aparənlərin verdiyi məlumata görə, onlar korrupsiya kimi ağırlı mövzuda sorğu aparmağa ümumiyyətlə sakit yanaşmışlar. Bir sıra yerlərdə, məsələn, Şamaxı rayonunda hakimiyyət nümayəndələri sorğunun keçirilməsinə dəstək vermiş, yer, ya nəqliyyat vasitəsi ayırmışlar. Bəziləri anketlərin bir nüsxəsini almaq istəmiş, amma respondentlərə təzyiq halları olmamış, ya müsahibə zamanı kənar şəxsin iştirakı müşahidə edilməmişdir. Yalnız bir kənddə yerli hakimiyyət orqanının başçısı qarşından gələn seçkiləri bəhanə edərək sorğu keçirməyi qadağan etmiş, sorğu həmin rayonun analoji kəndində keçirilmişdir.

Nəzarət və yoxlama

Müsahibə aparənlərin işinə nəzarət marşrut üzrə telefon əlaqəsi vasitəsilə, eləcə də respondentlərin 10 faizilə ikinci dəfə görüşmək yolu ilə həyata keçirilmişdir.

Məlumatların kompüterləşdirilməsi və analizi

Çöl tədqiqatlarından sonra doldurulmuş anketlərin keyfiyyəti yoxlanıldı. Sorğunun məlumatları kompüterə daxil edildi və Windows 11.0 üçün SPSS statistik hesablama proqramı vasitəsilə analiz edildi. Fayllar və anketin sualları saxlanılır.